

Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi Xenophobia in the European Union Member States and its Effect on the European Security

Teslim: 15 Kasım 2017

Onay: 3 Nisan 2018

Nurgül BEKAR*

Öz

Yabancı düşmanlığı iki binli yılların başından itibaren Avrupa’da yükseliş eğilimindedir. Bu eğilimde 11 Eylül 2001 saldırıları, 2008’de başlayan ekonomik kriz ve 2009’da Ortadoğu ve Kuzey Afrika’yı etkisine alan Arap Baharı hareketleri kırılma noktalarını oluşturmuş, 11 Eylül olayları sonrası yabancı düşmanlığı Müslümanlara karşı tutumla hemen hemen aynı anlama gelmiştir. Ekonomik krizin yaşamsal refah üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle 2000 yılı sonrasında Avrupa devletlerinin siyasetinde ırkçı ve popülist söylemlere sahip aşırı sağ fikirlerin daha çok destek bulması, yabancı düşmanlığındaki yükselişi adeta normalleştirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik tanımının değişmesi, yabancıların Avrupa Birliği’ne (AB) üye devletlerde bireysel, toplumsal ve bölgesel düzeyde güvenlik tehdidi olarak algılanmasını kolaylaştırmıştır.

Bu çalışmada Avrupa Birliği ülkelerindeki toplumsal seviyede artan yabancı düşmanlığı ve Avrupa güvenliğinin birbiriyle bağlantılı hale gelmesi konu edilmektedir. Makalede yabancılara yönelik tutumların Avrupa güvenliği üzerinde nasıl bir tehdit oluşturduğunun analizi yapılmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede, AB içinde en fazla yabancı nüfusu barındıran Almanya yabancı düşmanlığı konusunda temel örneklerden birini teşkil ettiğinden, ayrı bir başlık altında ele alınacaktır. Kuramsal açıdan milliyetçilik ideolojisi ve Avrupa bütünleşmesini en iyi açıklayan teorilerden biri olan işlevselcilik, “yayılma etkisi (spill-over)” kavramıyla çalışmanın analizine yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Yabancı Düşmanlığı, Avrupa Güvenliği, Avrupalı Türkler.

Abstract

Xenophobia has been on the rise in Europe since the early two thousand years. In this trend, 9/11 attacks, the economic crisis that started in 2008, and the Arab Spring movements that affected the Middle East and North Africa in 2009 constituted the breaking points, and the post-9/11 incidents of xenophobia were almost identical to the attitude towards Muslims. Because of the negative effects on the vital welfare of the economic crisis, the support of far-right ideas with racist and populist rhetoric in the politics of the European states after 2000 has almost normalized the rise in xenophobia. The change in the definition of security in the post-Cold War era has made it easier for foreigners to perceive the European Union (EU) as a security threat at the individual, social and regional levels in member states.

This study focuses on increasing xenophobia and European security on the social level of the European Union countries. An attempt will be made to analyze how the attitudes towards foreigners positively threaten European security. In this framework, Germany, which has the most foreign population in the EU, constitutes one of the basic examples of xenophobia and will be treated under a separate subtitle. The ideology of nationalism and functionalism, one of the theories that theoretically best explain European integration with the “spill-over” argument, will help analyze the work.

Keywords: European Union, Xenophobia, European Security, Euro-Turks.

* Yrd. Doç. Dr. Öğretim Görevlisi, Kastamonu Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

GİRİŞ

1945 sonrasında Doğu ve Batı olmak üzere iki ayrı blokta yapılanan Avrupa’da devlet sınırları içinde kimin yabancı olduğu çok net belli bir düzen mevcut olmuştur. Bazı etnik gruplar farklı devletlerin sınırları içinde kalmakla birlikte, temel anlamda Hıristiyan Avrupa kültürünü paylaşıyorlarsa, yabancı olarak değerlendirilmiyorlardı. Yahudi karşıtlığı –Antisemitizm- ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da suç kapsamına alınmıştı. Yahudi düşmanlığı dışında Avrupa’nın Soğuk Savaş dönemine kadar esas anlamda “yabancı” ile temas etmediği, kalıcı olarak bir arada yaşamadığı görülmektedir. O dönemin Avrupa’sında ulus-devlet etnik ve kültürel anlamda bugüne kıyasla daha homojen bir yapıya sahiptir. Hıristiyanlık (farklı mezheplere rağmen), yaşlı kıtanın kimliğini belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Yabancı sayılanlar ise esasen eski sömürgelerden gelen ten rengi (biyolojik yapısı), milliyeti farklı olan insanlardır.

Soğuk Savaş sona erdiğinde dünya politikasındaki güç dengeleri açısından bir dönem kapanmıştır. İki Almanya’nın yeniden birleşmesi, Doğu Avrupa ülkelerinin kapitalist sisteme geçişleri, eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği içinde yer alan cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanarak uluslararası ilişkilerde egemen bir faktör olarak yer alması, bir başka deyişle dünya coğrafyasının yeniden biçimlenmesi uluslararası düzenin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Bu değişikliklere paralel olarak küreselleşmenin hızlanmasıyla, iki kutuplu düzenden çok kutupluluğa geçen uluslararası politikaya ilişkin öngörülerde bulunabilmek zorlaşmıştır.

1990’lı yıllarda Balkanlar ve Kafkasya’da milliyetçi düşüncenin hâkim olduğu savaş ve çatışma ortamları nedeniyle çok sayıda insan göç etmek zorunda kalmıştır. Refahın ve güvenliğin bulunduğu yerlere doğru –özellikle Avrupa’ya- yapılan yasal ve/veya yasal olmayan yollardan göçün artması bir yandan kimlik, göç, istihdam, terör, insan kaçakçılığı, sınırların kontrolü gibi konuları yeni tehditler haline getirmiştir. Öte yandan bu yeni tehditlere bağlı olarak güvenlik kavramının tanımı genişlemiş, güvenliğin sağlanması için yürütölen politikalarda değişiklik yaşanmıştır. 11 Eylül 2001 saldırılarının İslam ile ilişkilendirilmesi, Müslömanlarla şiddet ve terör eylemleri arasında bağ kurulmasını kolaylaştırmıştır. 2009’da Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da başlayan Arap Bahar’ının yarattığı çatışma ve güvensizlik ortamının devam etmesi ise Avrupa’ya göçü hızlandırmıştır. 2008 ekonomik krizinin getirdiği ekonomik refah seviyesindeki düşüş, işsizliğin yol açtığı gelecek kaygısı, Madrid, Londra, Paris ve Brüksel gibi AB başkentlerinde gerçekleştirilen terör saldırıları, AB vatandaşlarında yabancılara ve göçmenlere karşı olan korkunun, düşmanlığın ve şiddet eylemlerinin artmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda çalışmada ele alınan yabancı düşmanlığı, göçmen düşmanlığı ve islamofobi ile eş anlamlı değerlendirilmektedir.

Küreselleşmenin yarattığı kültürel, ekonomik ve politik güvensizlik, aşırı sağın oylarının artmasına neden olmaktadır.¹ AB üyesi devletlerde özellikle son yıllarda yapılan seçimlere baktığımızda, birçok ülkede aşırı sağcı partiler ulusal parlamentolara girebilmiştir.² Bu çerçevede siyasette daha geniş bir hareket kabiliyeti edinen aşırı sağın milliyetçi söylemi, ayrımcılığı körükleyerek ırkçılığa uzanan tehlikeli bir alan meydana getirmektedir. Yabancılar yönelik düşmanca tutumlarla, başta Almanya olmak üzere, Avrupa Birliği ülkelerinde azımsanmayacak derecede görülen artışta, göçmenler Birliğin derinleşme ve genişleme sonrası yaşadığı ciddi problemlerden sorumlu tutulmaktadır. Siyasetçiler bu zemini kullanarak, son dönemdeki seçim kampanyalarının önemli bir bölümünde yabancılar/göçmenlere, özellikle AB’de etnik, kültürel ve dini anlamda birbiriyle benzeşen en kalabalık nüfusa sahip Türklere, oldukça fazla yer ayırmışlardır. AB düzeyinde konuya baktığımızda, seçimle göreve gelen tek AB kurumu olan Avrupa Parlamentosu’nun 2014’teki son seçimlerinde AB karşıtı ve aşırı sağcı partilerin elde ettiği başarı, AB üye devletlerindeki artan yabancı düşmanlığı eğiliminin belirgin bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir.³

Küreselleşmenin negatif etkilerinden biri olarak uluslararası politikadaki sorunlar dünya üzerinde hızla yayılabilmekte ve bir devletin problemi kısa süre içinde diğer devletlerin problemi haline gelebilmektedir. Bu çerçevede Avrupa bütünleşmesini açıklayan temel teorilerden işlevselcilik (fonksiyonizm) problemlerin çözülmesinde kuramsal altyapıyı teşkil edecektir. Temel varsayımı “bir konuda sağlanan gelişmelerin diğer alanları da etkilemesi” olan teori ışığında, yabancı düşmanlığının üstesinden gelmede elde edilecek başarılar, toplumsal barış ve refah ortamının sürdürülmesini, farklı etnik ve kültürel yapıların bir arada yaşamasını olanaklı hale getirebilecektir. Çatışma ve şiddete yol açacak sorunların çözülmesi, Avrupa güvenliğinde oluşan tehditleri de ortadan kaldıracaktır.

Avrupa güvenliğinin yabancı düşmanlığı sorununun çözümlenmesiyle bağlantılı hale gelmesinin izahı çalışmanın ana temasıdır. Makalenin birinci bölümünde konunun temel kavramları açıklanarak, milliyetçilik ideolojisi ve işlevsel teori aracılığıyla kuramsal çerçeve çizilecektir. İkinci bölümde AB

¹ Cihan Uzunçayır, “Göçmen Karşıtlığından İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, Eylül 2014, 132.

² Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Avusturya’da aşırı sağcı partiler iktidardadır. Hollanda, Fransa ve Almanya’da ise 2017 yılında yapılan genel seçimlerde aşırı sağcı partilerin başarısı dikkat çekmektedir. Kayhan Acar, “2018: AB gerçeğiyle yüzleşmek”, *Deutsche Welle Türkçe*, <http://www.dw.com/tr/2018-ab-ger%C3%A7e%C4%9Fiyle-y%C3%BCzle%C5%9Fmek/a-41965583>, 29.12.2017, Erişim: 20.02.2018. İsveç, Danimarka, İtalya, Belçika ve Yunanistan’daki aşırı sağcılar da önemli oy oranlarına ulaşmaktadır. Aşırı sağcı bir partinin İkinci dünya Savaşı sonrası ilk defa Parlamento’ya girdiği Almanya’da, 2013’te kurulan Almanya için Alternatif Partisi’nin (AfD) aldığı yüzde 13’lük oy oranı da aşırı sağın yükselişinden duyulan endişeyi artırmaktadır.

³ İlhan Aras, “2014 Avrupa Parlamentosu Seçimleri”, *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, No:1, (Yıl: 2017), 2. “Avrupa Birliği Karşıtlarından Seçim Zaferi”, *BBC Türkçe*, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140525_avrupa_parlamentosu_secim, 26.05.2014, Erişim: 20.02.2018.

üye devletlerinde artan yabancı düşmanlığı ve aşırı milliyetçilik üzerinde dularak, düşmanlığın temel sebepleri AB toplumlarındaki olaylar ve etkileri üzerinde tartışılacaktır. Bu bölümde AB içinde hem en çok mülteciyi kabul eden hem de en kalabalık yabancı nüfusu barındıran Almanya örneğindeki yabancı düşmanlığına ayrıca dikkat çekilecektir. Devam eden bölümde yabancı düşmanlığının Avrupa güvenliğinde tehdit oluşturma durumu ele alınarak, AB üyesi devletlerde ve AB düzeyindeki durum incelenecektir. Sonuç bölümünde, yabancı düşmanlığı-Avrupa'nın güvenliği ilişkisinin bulguları üzerinde durulacaktır.

1. TEMEL KAVRAMLAR VE KURAMSAL ÇERÇEVE

AB'nde yabancı düşmanlığını ve bununla bağlantılı kavramları tanımlamadan önce, Avrupalı kimliğinin ve Avrupa'nın ne olduğuna bakmak gereklidir. Çünkü AB kimliğini tanımlayan ana kavram Avrupalılıktır. Bir mit ve coğrafi kavram olarak ortaya çıkan, Fenike Kralı Agenor'un kızının ismi olan Avrupa kelimesi aslında Doğu'dan ödünç alınmıştır.⁴ AB dediğimiz kültürel ve coğrafi alanın ilk taslağını ise, çok farklı da olsa, Roma İmparatorluğu ve Greko-Latin medeniyeti oluşturmaktadır.⁵ İslamiyet bu imparatorluğun Doğu ve Akdeniz bölgelerini fethettiği için Ortaçağ Hıristiyan dünyasının sınırları yaklaşık olarak günümüz Avrupa'sına denk düşmekteydi.⁶ Ortaçağ dünyasında Avrupa adından ziyade Hıristiyanlık bir anlam ifade ediyordu, bununla birlikte Avrupa adı, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Avrupa siyaseti, dolayısıyla düşünsel egemenliği Avrupalı terimlerin genel kabulünü getirinceye kadar da ortak kullanıma girmeyecekti.⁷ Dini anlamda Avrupa'nın temeli Hıristiyanlık⁸ olmakla birlikte günümüzde AB ülkelerinde milyonlarca Müslüman da yaşamaktadır.⁹ 1990 sonrası geçirdiği değişimlerle AB, uluslararası sistemde sadece ekonomik bir aktör değil, aynı zamanda ortak kültür ve değerler sisteminin oluşturuğu politikalarıyla siyasi bir aktördür.

Avrupa'da yabancı düşmanlığı farklı kavramlar ve/veya eğilimler halinde karşımıza çıkmaktadır: Ayrımcılık, aşırı sağ ve/veya Neo-Nazi görüş, milliyetçilik, ırkçılık ve özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında islamofobi. Bireyler de toplumlar da kendi dışındakilere «yabancı» demektedir. Yabancı düşmanlığı Avrupa tarihinde çeşitli biçimlerde yer almıştır. Kendinden farklı olana karşı düşmanca tutumlar 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kuramsal çerçevede de yer

⁴ Jacques Le Goff, *Avrupa'nın Doğuşu*, (İstanbul: Literatür Yayıncılık, Kasım 2008), 8-9.

⁵ Georges-Henri Soutou, *Avrupa Birliği Tarihi.1815'ten Günümüze*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, şubat 2014), 57.

⁶ *A.g.e.*, 57.

⁷ Bernard Lewis, *Avrupa ve İslam*, (Ankara: Aklıçelen Kitaplar, 2007), 12-13.

⁸ Baki Erken, "Türkiye-AB İlişisinde Temel Bir Etken: Türkün Avrupalı Kimliği", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:12, No:1 (2013), 79-104.

⁹ Sayıları milyonları bulan, Batı Avrupa'da doğmuş, eğitilmiş Müslümanlardan oluşan bir nüfusun ortaya çıkışının, Avrupa, İslam ve bunlar arasındaki ilişkiler üzerindeki etkilerinin çok büyük ve öngörülemeyen sonuçları olacaktır. Lewis, *Avrupa ve İslam*, 42.

bulmaya başlamıştır. Bu bağlamda Charles Darwin'in "biyolojik evrim" kuralı sosyologlar tarafından toplumun sosyo-politik hayatına uygulanmış, buna göre sözde bilinç bakımından daha gelişmiş ırkların, diğer halklar üzerinde sosyal ve siyasal üstünlüğüne hak kazandırılmak istenmiştir.¹⁰ Avrupa kültür ve medeniyetinin dışında her zaman mevcut olan bir "öteki" olgusu aşırı sağ partiler tarafından oy oranlarını artırmak için rahatlıkla kullanılmıştır.¹¹

Milliyetçilik, söylemlerinin temelini milleti oturtmaktadır. Milliyetçilik terimi Ernest Gellner ve diğer çağdaş sosyal bilimcilerin kullandığı şekliyle, etnisite ve devlet arasındaki özel bir bağlantıyı ifade etmektedir.¹² Milletten iyiliğini çoğaltmaya çalışırken ulaşmaya çalıştığı üç temel amaç ise milli özerklik, milli birlik ve milli kimliktir.¹³ Milliyetçi düşünce, yabancıların milli birlik düzenini bozduğuna ve milli kimliği tehdit ettiğine inanmaktadır. Ancak milliyetçiliğin önemi sadece siyaset dünyasıyla sınırlı değildir, «milletler dünyası» küresel bakış açılarımızı ve simgesel sistemlerimizi yapılandırdığı için milliyetçilik aynı zamanda kültürel ve düşünseldir.¹⁴ Milliyetçilik farklı etnik kimlikleri dışlarken, kültür ve inanç da bu dışlamada rol oynamaktadır. Bu şekliyle milliyetçilikler, kendi gruplarının devlete egemen olması gerektiğini savunan etnik ideolojilerdir.¹⁵

Klasik ırkçılık etnik temelli bir ayrımcılığı ifade eder. Aşırı sağın dile getirdiği ideal "ulus kimlik" tanımı da farklı halkların eşsiz ulusal karakterini korumak için birbirinden ayrı tutulması gerektiğini savunur, çünkü farklı etnik kültürlerin karışması bir kültürel yok olmaya neden olabilir.¹⁶ Yabancı düşmanlığının günümüzdeki temel parametrelerine bakıldığında, biyolojik farklılıklardan kaynaklı bir düşmanlığın yerine, kültürel farklılıkların söz konusu olduğu bir ırkçılık anlayışı etkin görülmektedir. 11 Eylül'den sonra din unsuru da yabancı düşmanlığında belirleyici hale gelmiş, bu noktada ırkçılık hedef belirlediği kişiler üzerinde dinsel ve kültürel yönlerden de aşağılayıcı bir politika izlemiştir.

Ayrımcılık kavramı esasen bir kişi ya da gruba karşı olumsuz düşüncelerle yönelerek bir "öteki" yaratılması olgusudur. Bunun doğal sonucu da "ötekinin" farklı bir muameleye tabi tutulmasıdır. Bu muamele gerek hukuki ilişkilerde gerekse toplumsal ve siyasal ilişkilerde söz konusudur. Genellikle ekonomik

¹⁰ "Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı", <http://newtimes.az/tr/views/899/>, 16.11.2012, Erişim: 21.2.2018.

¹¹ Fransa'da Mayıs 2017'de yapılan seçimlerde Le Pen'in hızlı yükselişinde, Almanya'da ve Avusturya'da yapılan genel seçimlerde aşırı sağcıların kazandığı başarılar bu yabancı düşmanlığının artışının bir göstergesi sayılabilir. "In Barcelona, a heartening rejection of Islamophobia", *Washington Post*, Erişim: 23.8.2017.

¹² Thomas Hylland Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik. Antropolojik Bir Bakış*, (İstanbul: Avesta Yayınları, 2002), 152.

¹³ Anthony D. Smith, *Milliyetçilik. Kuram, İdeoloji, Tarih*, (Ankara: Atf Yayınları, 2013), 20.

¹⁴ A.g.e, 21.

¹⁵ Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik. Antropolojik Bir Bakış*, 152.

¹⁶ Uzunçayır, s.140.

zorlukların yaşandığı dönemlerde ortaya çıkan ayrımcılık davranışları, nefret suçlarına ve her türlü hak ihlallerine yol açacağından ciddi güvenlik sorunları oluşturmaktadır. İslamofobi de böyle bir ayrımcı yaklaşım ve pratiğin kaynaklarından birini ifade etmektedir.

İslamofobiye uzmanlar şöyle açıklamaktadırlar¹⁷: İslama ve Müslümanlara karşı abartılmış bir korku ve kin. Bu korku ve kin Müslümanlara karşı yapılan her türlü ayrımcı davranışa temel oluşturmaktadır. İslamla ilgili her türlü şeyden korkma anlamına da gelen İslamofobi aynı anda dini, etnik ve kültürel ırkçılığı ve ayrımcılığı bir araya getirmektedir.¹⁸ Bu bağlamda islamofobik ayrımcılık ise, İslama ve onun çağrıştırdıklarına karşı duyulan ön yargının ürünü olan ve Müslümanları hedef alan ayrımcılıktır.

İslamofobi doğal olarak toplumsal hayatta Müslümanlar için büyük zorluklar yaratmaktadır. Yine özellikle son zamanlarda Avrupa siyasetinde kullanılan İslam karşıtı söylem ve buna bağlı olarak Müslümanların Avrupa'yı ele geçireceği savı, aşırı sağcı ve yabancı düşmanı partiler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Avrupalılar ülkelerinde bir süre sonra azınlık hale geleceklerinden, işlerinin elinden gideceğinden korkmaktadırlar. Basın ve yayın organları da bu konuda siyasi partilerden geri kalmamaktadır.¹⁹ İslam ve Müslüman düşmanlığı çağımızda kendisini daha çok batılı değerlerin, uygarlığın, Avrupalılığın veya modernliğin arkasına gizlemekte, kendisini gizlemektedir.²⁰

Neyin ya da kimin güvenliğinin açıklandığına göre anlamı değişse de güvenlik en basit haliyle tehlikeden uzak olmayı ifade eder. Uluslararası ilişkilerde güvenlik için farklı teorilere göre çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Aynı şekilde Soğuk Savaş dönemindeki “devlet” odaklı ve esasen askeri unsurlarla sağlanan güvenlik tanımları yapılırken²¹, yirmi birinci yüzyılla birlikte siber saldırılar, insan kaçakçılığı, yasadışı göç gibi kavramların, internetin, yazılı ve görsel basının etki ettiği²² genişletilmiş yeni güvenlik tanımları yapılmaya başlamıştır.

¹⁷ “Islamophobia: Understanding Anti-Muslim Sentiment in the West”, www.gallup.com/poll/157082/islamophobia-understanding-antimuslim-sentiment-west.aspx, Erişim:23.8.2017.

¹⁸ İbrahim Kalın, *Ben ve Öteki* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 444.

¹⁹ 24 Ocak 2014 tarihli *Daily Mail* gazetesi İngiltere'deki her 10 bebekten birinin Müslüman olduğunu ve bu durumda yakında Müslümanların sayısının Hıristiyanlığı geçebileceğini yazmıştır. Bu makale Müslüman iki kadının peçeli resmini vererek İngiltere'deki burka yasağını savunmuş ve bunun çok geç olduğunu, burka kullanmanın yasaklanması gerektiğini, aksi takdirde Hıristiyan ülkelere şeriat hukukunun geleceği korkusunu yazmıştır. Yine *The Sun* gazetesi “*Ramadan a ding dong*” başlıklı makaleyle İslamın negatif bir portresini çizmiştir. Böylece Müslümanlar için ötekileştirme yapılmıştır. Opinion: “The muslims are coming!” Why Islamophobia is so dangerous, Imran Awan, July 31, 2017.

²⁰ Bekir Berat Özüpek, “Müslümanlara Yönelik Ayrımcılık Üstüne”, *Almanya'da Müslümanlar* içinde (Der), Yılmaz Bulut, (Ankara: Kadim Yayınları, 2014), 89.

²¹ Soğuk Savaş döneminin başat uluslararası ilişkiler teorisi klasik realizmin konuya yaklaşımı için: Osman Şen, “Klasik Realizmin Güvenliğe Bakışı ve Kökenleri”, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik. Teorik Değerlendirmeler* içinde, Der. Emre Çıtak, Osman Şen, (Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi: İstanbul, Eylül 2014), 23-31.

²² ABD'nin Irak'a müdahalesi öncesinde Irak lideri Saddam Hüseyin'in biyolojik silahlar kullandığına dair bilgiler medyada paylaşılmış, ancak Irak'ın işgalinden sonra bu haberlerin yalan olduğu orta-

Bu çerçevede devletlerin iç (ülke sınırları dahilinde) ve dış (ulusal) güvenliği iç içe geçmiştir. Güvenlik için günümüze dair bir tanım denemesi yapmak gerekirse, güvenliğin bir yandan toplumdaki etnik, ekonomik, kültürel ve dinsel açıdan türdeş ve/veya farklı tüm unsurların barış, refah ve huzura sahip olma halini, diğer yandan ulusal düzeyde devletin sınırları içinde çatışmasızlık halini içerdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. AB örgütünün üye devletlerle ve diğer uluslararası aktörlerle²³ de işbirliği yapması güvenliğin sağlanması adına önem taşımaktadır. Bu anlamda işlevsel teorinin “bir alanda sağlanan gelişme ve ilerlemenin diğer alanlara yayılacağı” temel savı yönetsel düzeyde de geçerli olabilecektir. Çalışmanın konusu açısından ele aldığımızda toplumsal düzeydeki yabancı düşmanlığını önlemeyle ilgili ulus-devlet bazında sağlanan ilerlemeler AB düzeyinde etki edecektir. Bu etkinin yansıması olarak Birliğin düşmanlığı yok etmek için ortak politikalar uygulaması, yabancı düşmanlığı ve Avrupa güvenliği arasındaki bağlantının ortadan kalkmasını sağlayabilecektir.

1.1. Milliyetçilik

Milliyetçilik ulus kavramına dayanır; belli bir ulusun üstünlüğünü ve özel olduğunu savunur. Ulus kavramı çeşitli şekillerde açıklanmaktadır. Bu konudaki temel tanımlamalardan biri Benedict Anderson tarafından “Hayali Cemaatler”²⁴ kitabında şu şekilde yapılmıştır:

“Ulus, hayal edilmiş bir topluluktur –kendisine aynı zamanda hem egemenlik hem de sınırlılık için olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir.

Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyelerini tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey bilmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder.”

Anderson’a göre belirli sınırlara sahip egemen bir cemaat olan ulus, eşitsizlik ve sömürü ilişkilerine rağmen daima derin ve yatay bir yoldaşlık olarak tasarlanmaktadır.²⁵ Bu yoldaşlık toplumsal dayanışmayı ve kolektif kimliği yaratarak milliyetçiliğin söylemsel oluşumunu sağlamaktadır.²⁶ Ancak milliyetçilik bir ideoloji olarak teorik yönü zayıf, siyasal bir pratik olarak ise oldukça et-

ya çıkmıştır, “Irak’ın işgalinde istihbarat yalanları”, *BBC Türkçe*, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130318_irk_yanlanlar, 18.03.2013.

²³ Avrupa güvenliği için bu aktörler öncelikle ABD, İngiltere, Rusya, Türkiye, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri gibi ulus-devletlerdir. Birleşmiş Milletler, NATO ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar da diğer aktörlerdir.

²⁴ Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 6. Basım, (İstanbul: Metis Yayınları, Ekim 2011), 20.

²⁵ A.g.e., 22.

²⁶ Craig Calhoun, *Milliyetçilik*, 3. Baskı, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları, Ekim 2012), 5.

kili bir harekettir.²⁷ Avrupa tarihine baktığımızda, yaşanan iki büyük savaşın çıkışına temelde milliyetçilik yol açmıştır. Büyük toplumsal sorunların ve ekonomik buhranların yaşandığı dönemlerde aşırı sağcı ve milliyetçi akımlar yükselmiş²⁸, hatta bu toplumlarda işin ucu ırkçılığa kadar varmıştır. Nitekim 1929’da başlayan büyük ekonomik buhran sonrası dönem, Avrupa’da ve özellikle Almanya’da milliyetçi ve ırkçı yaklaşımların uluslararası politikayı belirlediği dönemdir. Yahudilere karşı uygulanan siyaset nedeniyle dünya tarihinde bir soykırım ve çok büyük kayıplar verildiği İkinci Dünya Savaşı yaşanmıştır. 1973 petrol krizi ve sonrasındaındaki ekonomik krizde de Avrupa’da milliyetçi akımlar yükselmiş, yaşanan toplumsal ve ekonomik sorunların sebebi olarak göçmenler görülmüştür. Milliyetçilik kimi zaman ortadan kaybolmuş gibi görünse de 1989 sonrası yeniden popüler hale gelmiştir. Sovyetler Birliği ve Yugoslavya’nın parçalanması, yeni sınır ve azınlık sorunları yaratmış ve bölgesel istikrarsızlığa yol açan ideolojilerin örgütlenmesine neden olmuştur.²⁹ Özellikle Balkanlar’da yaşanan yıkıcı savaşlar, etnik milliyetçiliğin ulaştığı şiddetin önemli bir göstergesi olmuş, milliyetçiliğin yabancı düşmanlığına dönüşmüş hali bu dönemde yine devletlerin iç ve dış güvenliğinde risk oluşturan etmenlerden biri haline gelmiştir.³⁰

Dünyaya bakmanın ve onu yorumlamanın bir yolu olan milliyetçilik söylemi³¹, yukarda da ifade edildiği gibi bir teori olarak değil ama uygulama olarak, ülkelerdeki yabancı düşmanlığına ilişkin davranış ve tutumlarda başat bir rol oynamaktadır. Avrupa Birliği’nin bizzat kendisi, bir yandan yeni devlet gibi bir aygıt dönüşürken, Avrupalılığı da yeni bir milliyetçilik olarak savunmaya başlamıştır.³² AB üye devletlerinde aşırı sağ partilerin ortak özelliklerinden biri siyasi söylemlerinde milliyetçiliğe yaptıkları vurgudur; bu vurguyu gittikçe artan bir biçimde “Avrupa kimliği” üzerinden yaparken, yabancıların Avrupa kimliğinin homojenliğini bozacağı savıyla Avrupa değerlerinin asimile edileceğine işaret etmektedirler.³³ Oysa AB’nin kuruluş amaçları ele alındığında, bu amaçlardan birinin “yok edici milliyetçilerin” ortaya çıkışını engellemek olduğu görülmektedir.³⁴

²⁷ İnci Özkan Kerestecioğlu, “Milliyetçilik”, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* (5. Baskı) içinde (Der.) H. Birsen Öz, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2012), 309.

²⁸ Selcen Öner, “Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni “Öteki”ler ve Türkiye’nin AB Üyeliği”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:13, No:1(Yıl:2014), 163.

²⁹ John Baylis, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe* içinde, Derleyenler: Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald Spring, Necati Polat, (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, Ekim 2012), 156.

³⁰ 1989 coşkusunun ardından dünyanın dört bir yanında etnik-milliyetçi çatışmalar yayılmıştır. Umut Özkırmılı, *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar. Eleştirel Bir Müdahale*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2010), 2. Balkanlarda Bosna-Hersek’teki soykırım ve Kosova Savaşları bu durumun en belirgin örneğidir.

³¹ Özkırmılı, *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar. Eleştirel Bir Müdahale*, 2.

³² Calhoun, *Milliyetçilik*, 2.

³³ Karşılaştırmız: Öner, “Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni “Öteki”ler ve Türkiye’nin AB Üyeliği”, 169; Nazif Mandacı ve Gökay Özerim, “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenleştirilmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:10, Sayı: 39 (Güz 2013), 119.

³⁴ Ayşe Karabat, “Avrupa’da aşırı sağ nasıl yükseldi?”, Doç. Dr. Senem Aydın Düzgit ile söyleşi, *Al-*

Milliyetçiliğin sadece milliyetçilik olmaktan çıkıp aşırı milliyetçilik, radikal milliyetçilik veya ultra milliyetçilik şeklinde ifade edilmesi³⁵ yabancı düşmanlığına kaynak sağlamaktadır.³⁶ Avrupa’da yabancı olarak açıkça en büyük tehdit olarak gösterilen grup Müslümanlardır.³⁷ Tersinden bir söyleyişle, milliyetçiliğin olumlu bir şekilde yorumlanması Avrupa Birliği’nde farklı etnik ve kültürel yapılar arasındaki yakınlaşmayı ve birlikteliği sağlayarak, yabancı düşmanlığı yüzünden oluşacak güvenlik risklerini en aza indireyecektir. Dolayısıyla gerek AB düzeyinde gerekse üye devletler düzeyinde işlevsel teoriyi doğrular nitelikte yabancıları ve mültecileri Avrupa kimliği içine sokabilecek şekilde milliyetçilikle ilgili takınılacak durum yabancı düşmanlığıyla mücadelede olumlu adımların atılması sonucunu doğurabilecektir.

1.2. İşlevselcilik (Fonksiyonalizm)

Ulus devletin tek başına çözüm bulamadığı sorunlar için bütünleşme (entegrasyon) en önemli araçlardan biridir. Bütünleşme, siyasal aktörlerin sadakatlerini, beklentilerini ve siyasal eylemlerini ulus devletler üzerinde yetki sahibi olabilecek yeni bir merkeze yönlentmeleri süreci olarak tanımlanmaktadır.³⁸ Avrupa’da en önemli bütünleşme örneği ise İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa’da yeni bir savaşı önlemek için başlatılan ve bugün artık Avrupa Birliği adıyla anılan süreçtir. Almanya ve Fransa arasındaki ezeli düşmanlığı sona erdirebilmek için Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (1951) ile yola çıkan Batı Avrupa devletleri (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg), sonrasında Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (1957) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (1957) ile yola devam etmiştir. Böylelikle karşılıklı olarak birbirine bağımlı hale gelen Batı Avrupa devletleri hem yeniden bir savaş çıkmasını önleyebilmiş, hem de barış ve güvenliğin tesis edilmesi gibi temel sorumluluklarını birlikte gerçekleştirebilmişlerdir. Bu bağlamda bütünleşmenin ortak yarar ve işbirliğini artırıcı olma özelliği yirminci yüzyılın en büyük barış projesinin gerçekleşmesini de sağlamıştır. Zira bütünleşme ile Batı Avrupa devletleri arasında birbirlerinin kararlarının sonucundan etkilenecek şekilde bir bağımlılık ve karşılıklılık ilişkisi doğmuş, bu da birçok konuda devletlerin davranışlarını etkilemiştir.

Bu bağlamda Avrupa bütünleşmesinin teorilerinden işlevselcilik savaşın önlenmesi konusunda gerekli işbirliğini, dolayısıyla Avrupa Birliği içindeki ortak tutumların gelişmesini açıklamaktadır. 1930’larda ortaya çıkan teorinin kurucusu David Mitranıy, uluslararası problemlerin geçişken doğasını temel çıkış nok-

jazeera Türk, www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/avrupada-asiri-sag-nasil-yukseldi, 19.03.2017, Erişim: 21.02.2018.

³⁵ Stefan Breuer, *Milliyetçilikler ve Faşizmler: Fransa, İtalya ve Almanya Örnekleri*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 27.

³⁶ Cihan Uzunçayır, 135-136.

³⁷ Nazif Mandacı ve Gökay Özerim, 120.

³⁸ Sinem Akgül Açıkmeşe, “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1 (Bahar 2004), s.2.

tası olarak almıştır.³⁹ Mitrany'ye göre devletlerin çıkarlarının bütünleşmesiyle sorunların çözülmesi kolaylaşacaktır. İşlevselciler bütünleşmenin yaratacağı etkilere yönelik savlarını temel olarak üç başlıkta açıklamaktadırlar.⁴⁰

1. *Dünya çoğulcudur, yani çok sayıda kurum ve aktör politik kararlara katılır.*

2. *Bu kararlar mevcut sosyo-ekonomik yapıyı da etkiler. Politik, toplumsal ve ekonomik gruplar bu kararlar için arabuluculuk yaparlar.*

3. *Modern toplumlar artan iş bölümü ile tanımlanır. Bu da toplumun farklı bölümlere ayrılmasına ve bölümler arasında bağlantıya yol açar.*

Bu çerçevede işlevselciliğe göre, artan hükümet sistemlerinin giderek karmaşık hale gelmesi politik olmayan teknik konularla daha fazla karşılaşılmasını da beraberinde getirecek, teknik konular giderek önem kazanacaktır. Teknik konuların öneminin artması ise bu alanlarda uluslararası işbirliğini gerekli kılacak, bu da çok fazla uzmanlaşmış görevlilere ihtiyaç olmayan ama sadece belli konuların uluslararası alanda çözümünü gerçekleştirmek için çalışan görevlilerin yer aldığı fonksiyonel uluslararası örgütlerin kurulmasına ve artmasına yol açacaktır.⁴¹ Teorinin temel düşünürü David Mitrany⁴², bir konudaki işbirliğinin, diğer teknik alanlarda da benzer işbirliği süreçlerini tetikleyeceğini ileri sürmüştür. Nitekim AB'nde yaşanan ortak ekonomik girişimler üye ülkeler arasındaki ekonomik ve sosyal farkların azalmasına, daha sonra ise siyasi konularda ortak tutumların alınabilmesine yol açmıştır.

İşlevselciliğin bu çalışmada seçilmesinin sebebi, AB içinde uygulanan ortak politika alanlarının birbirini etkileme kapasitesi ve sorunların çözümünde işbirliği yapılmasının en fazla faydayı sağlayacak olmasıdır. Yabancı düşmanlığının Avrupa güvenliği ile bağlantılı hale gelmesinde AB içinde öncelikle sosyal politikalar ve refah paylaşımı rol oynamış; 1990'lardan itibaren artan yabancı nüfusu karşısında uygulanan sosyal, kültürel, ekonomik ve güvenlik politikaları birbirini hem üye devletler düzeyinde hem de AB düzeyinde etkilemiştir. İşlevselci teorinin temel savından hareketle, bir yandan yabancı düşmanlığını üreten sorunların çözülmesi üye devletlerin işbirliğini gerektirmektedir. Bu konudaki işbirliği, bir yandan yabancıların bir güvenlik sorunu olarak görülmesini engelleyecek, yabancılara yönelik şiddet ve ihlal olayları

³⁹ Werner Weidenfeld, *Die Europäische Union*, UTB, Wilhelm Fink: Deutschland, 2010), 47.

⁴⁰ Bkz: Dieter Wolf, *Integrationstheorien im Vergleich: Funktionalistische und intergouvernementale Erklärung für die Europäische Wirtschafts- und Währungsunion im Vertrag von Maastricht*, (Baden-Baden, 1999), 39 ve Michèle Knodt-Andreas Corcaci, *Europäische Integration. Anleitung zur theoriegeleiteten Analyse*, (UTB; Konstanz und München, 2012), 21. Dieter Wolf, "Neo-Funktionalismus", *Theorien der europäischen Integration* içinde, Der. Hans-Jürgen Bieling, Marika Lerch, (VS Verlag für Sozialwissenschaften: Wiesbaden, 2006), 2. Baskı, 65-90.

⁴¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri. Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 4. Baskı, (İstanbul: ALFA Yayınları, 2006), 448.

⁴² Mitrany, iki temel eserinde fonksiyonalizme ilişkini temel düşüncelerini yazmıştır: *The Progress of International Government* (1933) ve *A Working Peace System* (1943) Knodt-Corcaci, 21-22.

önlenebilecektir. Öte yandan toplumsal politikalarda sağlanan ilerleme diğer teknik konuların düzenlenmesine de yardımcı olacak, insanlara daha güvenli bir yaşama ortamı sunulabilecektir. Bir başka deyişle, yabancıların Avrupa refahı ve kimliği için tehdit olduğu algısının değişmesi, üye devletlerin ve AB'nin işbirliği içinde, uzmanlaşmış görevlilerin de yardımıyla yürüteceği politikalarından etkilenecektir.

2. AŞIRI SAĞIN VE MİLLİYETÇİLİĞİN ETKİSİNDE YABANCI DÜŞMANLIĞININ YÜKSELİŞİ

Milliyetçilik ve yabancı düşmanlığına ilişkin yapılan araştırmalarda, genellikle küreselleşmenin olumsuz sosyo-ekonomik etkileri nedeniyle sıkıntılar yaşayan, eğitim düzeyi ve gelirleri düşük, alt veya orta sınıflardan gelen işçi erkeklerin aşırı sağ partileri desteklediği bulgularına ulaşılmıştır.⁴³ İki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte hızlanan küreselleşme, İslam-Batı ilişkilerini farklı şekillerde etkilemektedir.⁴⁴ AB üye devletlerinin 1991'de imzaladığı Maastricht Antlaşması bir yandan örgütün değişimine yönelik kurumsal ve yapısal değişikliklerin yapılmasını (derinleşme)⁴⁵, diğer yandan Merkezi ve Doğu Avrupa devletlerinden yeni üyeleri kabul ettiği (genişleme) bir dönemi başlatmıştır. Genişleme ve derinleşme politikalarının uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunlar ve küreselleşme sebebiyle milliyetçiliğe ilişkin tutumlar AB içinde kendisine daha çok yer bulmuştur. Derinleşme-genişleme süreci AB için uluslar üstü yapılanmanın dinamizmini temsil ederken, öte yandan paradoksal şekilde ulus-devlet ve ulus-devlet içindeki refah toplum yapısını zedeleyerek milliyetçi duyguları siyasi süreçte ve vatandaşlar arasında yeniden vurgulamış, ekonomik ve sosyal kaygılara yol açmıştır.⁴⁶

Uluslararası politikada 21. yüzyılın ilk kırılma noktası olan 11 Eylül saldırıları Müslüman ve Batılı toplumların birbirlerine karşı taşıdığı şüpheleri derinleştirmiş ve küreselleşmenin fiziken yakınlaştırdığı taraflar arasındaki fikrîsel mesafenin giderek açılmasını sağlamıştır. Konuyla ilgili yapılan araştırmalardan biri olan Avrupa Konseyi İrkçılık ve Hoşgörüsüzlükle Mücadele Komisyonu'nun (ECRI)1 Ocak-31 Aralık 2009 tarihleri arasında kapsayan Avrupa'daki ırkçılık, irki ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm ve hoşgörüsüzlüğe ilişkin raporunda, Müslümanların iş ve ev bulma, eğitim, adalet gibi alanlarda ayrımcılığa maruz kaldıklarını vurgulamaktadır.⁴⁷ Dolayısıyla

⁴³ Zuhâl Yeşilyurt Gündüz, "The European Union at 50: Xenophobia, Islamophobia and the rise of Radical Right", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Cilt 30, Sayı 1, Mart 2010, 40.

⁴⁴ Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi*, 411.

⁴⁵ Maastricht Antlaşması örgüte üç sütunlu bir yapıyı kabul etmiş, siyasi birliğe giden yolda 1987 Tek Avrupa Senedi'nin açtığı yolda ilerleme sağlamıştır. AB artık üye devletlerinin dış politikası ve güvenliğine ilişkin bir AB siyaseti izleyebilecektir. Desmond Dinand, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, Nisan 2005), Birinci Cilt, 106-112.

⁴⁶ Fatma Yılmaz, *Avrupa'da İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*, (Ankara: USAK Yayınları, Ekim 2008), 49.

⁴⁷ "Avrupa'da ırkçı şiddet yükselişte", *Millî Gazete*, <http://www.milligazete.com.tr/haber/1144182/avrupada-irkci-siddet-yukseliste>, 10.07.2010, Erişim: 20.02.2018.

aynı yerde yaşıyan, bir arada bulunan ama ayrımcı muamelelerle karşılaşan farklı kültürler ve etnisitelerin uyumu zorlaşmıştır.

1990’larda Balkanlar’da yaşanan milliyetçi çatışma/savaşların ardından 2000’lerde Ortadoğu’da da ekonomik ve sosyal sebeplere bağlı olarak aynı sıkıntılıların baş göstermesi (özellikle 2008 Arap Baharı sonrası) çok daha fazla sayıda insanın yer değiştirmesine, refahın olduğu devletlere doğru bir göç akımına yol açmıştır. Bu süreçteki siyasi, ekonomik ve toplumsal değişiklikler Batı’nın kendisine yönelen göçü bir tehdit olarak algılamasına yol açmış, göçmenlere ve mültecilere yönelik olarak önlemler alınmıştır. AB nezdinde Komisyon’un gelen göçmenlerin ülkeler arasında paylaştırılması kararına rađmen⁴⁸ bazı ülkeler buna uymaya yanaşmamıştır. Macaristan sınırlarına tel örgü çektiler, Polonya almayı vaat ettiği mültecileri alamayacağını bildirerek, Avusturya 19 Şubat 2016’dan itibaren günde sadece 80 sığınmacının sınırdan geçmesine izin vererek ve ayrıca Savunma Bakanlığı’nın sığınmacılar nedeniyle oluşacak sıkıntılara yönelik ek 450 asker görevlendirerek mülteci sayısını sınırlamak istemişlerdir.⁴⁹ AB düzeyinde sığınmacı akışına engel olmak için Libya üzerinden İtalya’ya gelen mültecileri engelleyebilmek için Libya’ya şişme bot ve deniz motoru ihracatını durdurmuştur.⁵⁰ Yeni göçmenlerin ülkeye girişini yasaklayan ve/veya ülkedeki göçmen sayısını sınır dışı etmelerle en aza indirmeye çalıřan⁵¹ AB üyesi devletlerin bazıları da *Schengen* Antlaşmasını askıya almışlardır. Ancak AB’nin mültecileri paylaştırma tutumuna özellikle Macaristan, Polonya gibi üye devletler karşı çıkmış, Macaristan mültecilerin Avrupa için büyük bir tehlike oluşturduğunu savunmuşlardır. Bu uygulamalar AB üyeleri arasındaki farklı düşünceleri bir kez daha ortaya çıkarmış ve örgütün mültecilerle ilgili ortak hareket etmesine engel teşkil etmiştir.

Son dönem AB üyesi devletlerin göç politikalarının olumsuz çıktıısı olarak yabancı düşmanlığının giderek artması, temel olarak Birliğin göç politikalarının oluşum sürecini gözden geçirmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Zira Müslümanların göçü söz konusu olduğunda yabancı düşmanlığı ve güvenlik arasında kurulan ilintide, “toplum güvenliği” söylemi tehditleri özellikle toplumsal, kültürel ve ulusal kimliğin karşıındaki sorunlarla bağdaştırmaktadır.⁵² Dolayısıyla devletlerin, yabancıları ve mültecileri sebep göstererek oluşturmaya çalıştığı politikalar ortak barış ve güvenliğin sağlanması açısından büyük önem taşımaktadır.

⁴⁸ “AB Komisyonu Başkanı Juncker, mülteci krizine karşı önlemleri açıkladı”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ab-komisyonu-baskani-juncker-multeci-krizine-karsi-onlemleri-acikladi-30024472>, Hürriyet, 09.09.2015, Erişim: 20.02.2018.

⁴⁹ “Avusturya’da Müslümanlara karşı yeni önlemler”, <http://www.dunyabulteni.net/avrupa/355894/avusturyada-multecilere-karsi-yeni-onlemler>, 21.02.2016, Erişim: 22.02.2018.

⁵⁰ AB’den mültecilere karşı skandal önlem”, <http://www.haber7.com/dunya/haber/2380907-abden-multecilere-karsi-skandal-onlem>, 18.07.2017, Erişim: 22.02.2018

⁵¹ Hazel Çağan Elbir, “*Avrupa’nın Aşırı Sağ Haritası: Zenofofi, İslamofobi ve Türkofofi*”, Yorum No: 2016/34, <http://avim.org.tr/tr/Yorum/AVRUPA-NIN-ASIRI-SAG-HARITASI-ZENOFABI-ISLAMOFABI-VE-TURKOFABI>

⁵² Senem Aydın-Düzgit, *Türklük, Müslümanlık, Doğruluk. AB’nin Türkiye Söylemleri*, Koç Üniversitesi Yayınları: İstanbul, Kasım 2015), İngilizceden çeviren: Barış Cezar, 59.

Avrupa içerisinde 2008 ekonomik kriziyle birlikte aşırı sağ kesimler “homojen yapının bozulduğu” “işsizliğin artmasının sebebinin göçmenler olduğu” gibi savlar aşırı sağ partilerin oylarını arttırmıştır. Örneğin Belçika’da Türk karşıtı söylemleriyle tanınan, göçmenlere karşı sert yasaların çıkarılmasını savunan bir parti olarak bilinen *Vlaams Belang*, 1999 genel seçimlerinde yüzde 9.9 oy alırken, 2012’de gerçekleştirilen yerel seçimlerde oyların yüzde 28,6’sını alarak büyük bir başarı elde etmiştir.⁵³ Toplumda suç oranlarının artmasından göçmenlerin sorumlu tutulması, Müslüman göçmenlerin dini nedenler sebebiyle toplumla uyum sağlamadıkları görüşleri, ekonomik durumun bozulmasında mültecilerin etkisinin olduğunun aşırı sağ partilerce söylenmesi oy oranlarının düşmesini engellemek isteyen merkez sağ partilerin bile söylemini değiştirmektedir.⁵⁴

Yabancı düşmanlığı kapsamında yapılan çalışmalara bakıldığında özellikle Müslüman göçmenlere karşı duyulan düşmanlık dikkat çekmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki (ABD) düşünce kuruluşu Chattam House bu konuda ABD ve Kanada’nın yanı sıra AB devletlerinin de yer aldığı bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmaya göre Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Polonya, İspanya ve Birleşik Krallık’taki katılımcılara “*Esasen Müslüman ülkelerden olmak üzere, tüm göçün durdurulması gerekir (All further migration from mainly Muslim countries should be stopped)*” önermesini kabul edip etmedikleri sorulmuştur. Genel toplamda yüzde 55 gibi büyük bir çoğunlukla önerme kabul edilmiş, katılımcıların yüzde 25’i kararsız kalırken, sadece yüzde 22’si reddetmiştir.⁵⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere, Avrupa’daki göçmenlerin varlığı ile bağlantılı problemler kolaylıkla din ile ilişkilendirilerek, güvenliği bozucu, ekonomik ve toplumsal sorunların nedeni olarak İslam büyük bir engel olarak değerlendirilmektedir. Bunun doğal sonucu olarak AB ülkelerinde Müslümanlar siyasi ve toplumsal düzene tehdit olarak görülmekte ve bu görüşler artık AB toplumlarında normal kabul edilerek, Müslümanların topluma katılım ve pay alma mücadelesine karşı moral panik⁵⁶ oluşmaktadır.

Nazizm’in yasak olmasına rağmen bu görüşe eğilimli partiler Avrupa’da meclislere girecek oy oranlarına ulaşmakta, daha da kötüsü bu durum, parlamenter

⁵³ “Avrupa’da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı Yükselişte”, www.haber7.com/avrupa/haber/983635-avrupada-irkcilik-ve-yabanci-dusmanligi-yukseliste, 30.01.2013, Erişim: 22.02.2018.

⁵⁴ Yunanistan’daki faşist Altın Şafak Partisi ülkedeki bütün göçmenlerin sınır dışı edilmesini istemektedir. “Avrupa’da aşırı sağ nasıl yükseldi?”, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/avrupada-asiri-sag-nasil-yukseldi>, 19.03.2017, Erişim: 22.02.2018. Macaristan’da Başbakan Orban mültecilerin gelişimini engellemek için Macaristan sınırına tel örgü çektirmiştir, “Avrupa’nın aşırı sağ haritası”, <http://www.dw.com/tr/avrupan%C4%B1n-a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1-sa%C4%9F-haritas%C4%B1/a-19215638>, 26.04.2016, Erişim: 22.02.2018.

⁵⁵ Matthew Goodwin, Thomas Raines ve David Cutts, What Do Europeans Think About Muslim Immigration, Chattam House, <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/what-do-europeans-think-about-muslim-immigration>, 07.02.2017, Erişim: 22.02.2018.

⁵⁶ Werner Schiffauer “Der unheimliche Muslim-Staatsbürgerschaft und Zivilgesellschaftliche Aengste, *Soziale Welt*, Sonderband Jg.58, No:117(2007), 111-133.

demokrasinin bir sonucu olarak gösterilmektedir. Avusturya’da, Almanya’da, Fransa’da, Bulgaristan’da, Danimarka’da, Macaristan ve Polonya’da aşırı sağcılarının oy oranları son yıllarda gözle görülür oranda yükselmiştir. Özellikle Macaristan’da muhafazakâr ve sağ popülist FIDESZ, Polonya’da ise Hak ve Adalet Partisi (PiS) tek başına iktidardadırlar.⁵⁷

Ekonomik kriz öncesi siyasi alanda kendisine yer edinemeyecek görüşlerin bugün normalleşmesi, ırkçı hareketlerin yayılmasını kolaylaştırmaktadır. Fransa’da Mayıs 2017’de yapılan son cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aşırı sağcı Le Pen’in Ulusal Cephe’si ilk turda yüzde 21,3, ikinci turda ise yüzde 33,9 oy almıştır. İkinci turda alınan bu rakam Ulusal Cephe’nin şimdiye kadar ulaştığı en yüksek oy oranıdır.⁵⁸ Aynı şekilde Hollanda’da Mart 2017’deki genel seçimlerde Müslüman mültecilerin dışarı atılmasını isteyen⁵⁹ Geert Wilders’in başkanı olduğu aşırı sağcı Özgürlük Partisi 2012’deki seçime göre oylarını yüzde 3, milletvekillerini ise beş kat arttırmıştır. Almanya’da ise Eylül 2017’deki seçimlerde İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk defa bir aşırı sağcı parti parlamentoya girebilmiştir. 2013 yılında kurulan, AB ve İslamlaşma karşıtı olan Almanya için Alternatif Partisi aldığı yüzde 13,3’lük oy oranı ile parlamentoya hatırı sayılır bir milletvekili ile girerken, Angela Merkel ve partisinin oyları yüzde dört düşüş göstermiştir.⁶⁰ Görüleceği üzere, yerleşik sistem partilerinin geniş kitleler arasında güvenilirliğini ve itibarını yitirmesi, oy kaybetmesi aşırı sağı güçlendirmekte, bu ise yabancı düşmanlığının artmasında önemli bir rol oynamaktadır.⁶¹

AB içerisinde başat ülke olan ve en fazla yabancı nüfusun bulunduğu Almanya’nın durumu bu açıdan önemli bir örnek teşkil etmektedir. Almanya’da en kalabalık “yabancı” grubunu Türklerin oluşturması ise yabancı düşmanlığının Avrupa güvenliğinde doğuracağı riskler açısından Almanya’nın örnek olarak ele alınmasını anlamlı kılmaktadır.

2.1. Almanya Örneğinde Yabancı Düşmanlığı

AB içerisinde genişleme ve derinleşme politikalarıyla birlikte ve özellikle Türkiye’nin AB’ye aday ülke olmasıyla “Avrupa kimliği”, “Avrupalılık” çok yoğun tartışılır hale gelmiştir. Avrupalılığın ne olduğu bir yandan din, coğ-

⁵⁷ “Avrupa’nın aşırı sağ haritası”, <http://www.dw.com/tr/avrupan%C4%B1n-a%C5%9F%C4%B1r%C4%B1-sa%C4%9F-haritas%C4%B1/a-19215638>, 26.04.2016, Erişim: 22.02.2018.

⁵⁸ “Aşırı sağ partiler koltuğa oynuyor”, *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/asiri-sag-partiler-koltuga-oyuyor-siyaset-2474300/>, 25.06.2017, Erişim: 22.02.2018.

⁵⁹ “Can Geert Wilders be more than the Netherlands’ agitator-in-chief”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/08/can-geert-wilders-be-more-than-netherlands-far-right-agitator-in-chief>, 8 Mart 2017, Erişim: 22.08.2018.

⁶⁰ “Almanya’da Merkel 4. Kez genel seçimi kazandı, AfD yüzde 13 oyla Meclis’e girdi”, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41380859>, BBC Türkçe, 24.09.2017, Erişim: 22.08.2018.

⁶¹ “Avrupa’da İrkçilik Neden Yükseliyor?”, *Yeni Hayat*, www.yenihayat.de/2010/10/18/avrupa%27da-irkcilik-neden-yukseliyor/, 18.10.2010, Erişim: 18.11.2016.

rafya ve medeniyet farklılıkları temelinde tartışılmıştır. Öte yandan, Avrupa Birliği'nin temel felsefesi olan Avrupa projesinin Aydınlanma Çağında, Kant tarafından dile getirilen ebedi barış projesinin hayata geçirilmesi şeklinde Avrupa kimliği söz konusudur.⁶² Türk kimliği iki tartışma düzeyinde de Avrupa'ya yabancı görülen ve ötekileştirilen bir kimliktir. Bu yüzden Almanya'daki Türkler de Almanya'ya gitmelerinin üzerinde 50 yıldan fazla geçmesine rağmen hala yabancı olarak addedilmekte, vatandaşlığa geçseler bile ikinci sınıf muamelelerle karşılaşabilmektedirler.

Almanya ile Türkiye arasında Soğuk Savaş dönemi koşullarında yapılan pazarlıklarla Türkiye'den iş gücü ithali için 1961 yılında anlaşma imzalanmıştı.⁶³ 1961 İşgücü Anlaşmasından sonra hem Türk tarafı hem de Almanya Türk işçilere geçici olarak baktığı için Türk işçiler 1990'lara kadar kalıcı düşünülmemiştir. Ancak bu anlaşmanın günümüzdeki sonuçlarından biri 2001'den sonra büyük oranda Müslümanlara yönelen yabancı düşmanlığının hedefleri arasında en kalabalık ve en türdeş kitleyi Türklerin oluşturmasıdır. İlk zamanlar toplumda «çalışkan misafirler» olarak genel bir sempati bulan Türkler, «yaşayan makineler» olmaktan çıktıkça, sorunlar da gelişmeye başlamıştır.⁶⁴ Bu çerçevede Avrupa'da yükselen İslam karşıtlığı gerek Almanya'da gerekse Avrupa genelinde Türkiye'den gidenleri hedef tahtasına oturtmuştur. Böylece, sayıları beş milyona yaklaşan Türk göçmenler sebebiyle, Türkiye de bütün Avrupa'yı etkisi altına alan yabancı karşıtı tutumların ana hedefi olmuştur.⁶⁵ Sekülerizm ve kamusal alan kavramlarındaki değişimler, terör, şiddet bağlamında Müslümanlar, İslam korkusu, Müslümanlar bağlamında ulusal kimlik ve kültür tartışmaları, dini teşkilatların talep ve ihtiyaçları, gettolaşma ve paralel toplum gibi konular önemli tartışma konuları haline gelmiştir.⁶⁶

Almanya'daki Müslümanların toplumla bütünleşmesi konusu yoğun biçimde 11 Eylül'den itibaren başta medya olmak üzere siyasi ve akademik çevrelerde ve toplumda tartışılır hale gelmiştir.⁶⁷ Almanya'daki sivil toplum kuruluşlarından biri olan “*Aktion Courage*” 1993'ten itibaren yabancılara yönelik düşmanca tutumlara ilişkin raporlar yayınlamaktadır. 2004 yılında yayınladığı raporunda, son üç yılda yabancılara karşı tutumla ilgili yetmiş olayı belgele-

⁶² Erhan Akdemir, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Din faktörü”, *Avrupa Birliği Temel Konular* içinde (Der.) Çağrı Erhan ve diğerleri, (Ankara: İmaj Yayınevi), 2011, 300-301.

⁶³ Kenan Mortan ve Monelle Sarfati, Vatan Olan Gurbet. Almanya'ya İşçi Göçünün 50 Yılı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2011), 1.

⁶⁴ M. Murat Erdoğan, “11 Eylül'den Sarrazin'e Almanya'da Sosyal ve Siyasi Bağlam İçinde İslam”, *Almanya'da Müslümanlar* içinde (Der.) Yılmaz Bulut, (Ankara: Kadim Yayınları, Nisan 2014), 63.

⁶⁵ Oğuzhan Yanarışık, *Avrupa Ailesindeki Üvey kardeş Türkiye. AB Üyelik Sürecinde Türkiye'ye Uygulanan Ayrımcı Muamelenin Analizi*, (İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, Aralık 2012), 126.

⁶⁶ Yılmaz Bulut, Toplumsal Etkileşim Sürecinde Almanya'da Müslümanlar, *Almanya'da Müslümanlar* içinde (Der.) Yılmaz Bulut, (Ankara: Kadim Yayınları, Nisan 2014), 5.

⁶⁷ Mustafa Gencer, “Integrations-und Ausgrenzungserfahrungen der Türkischen Muslime in Deutschland”, *Almanya'da Müslümanlar* içinde (Der.) Yılmaz Bulut, (Ankara: Kadim Yayınları, Nisan 2014), 289.

miş, bunların üçünün ölümle sonuçlandığını ifade etmiştir.⁶⁸ Aynı rapora göre Almanya’da yaşıyan yabancıların birçoğu polisin aşığılayıcı muamelesine maruz kalmakta, bu olaylarla ilgili açılan davalar sonuçsuz kalmaktadır ve bilinmeyen vakaların sayısı muhtemelen daha fazladır.

Günümüzde uyumun nasıl sağlanacağı Alman iç politikası ve AB politikaları açısından ciddi bir önem arz etmektedir. Şansölye Merkel 2016 yılında Berlin eyalet seçimlerinden sonra yaptığı “Almanya’da bir yabancı düşmanlığı potansiyeli, hatta kini bulunduğunu biliyoruz. Buna karşı durmak siyasetçilerin görevi” açıklamasıyla hem Almanya’daki durumun ciddiyetine işaret etmiştir.⁶⁹ Bu noktada, Almanya’daki göçmenlerin yanı sıra son dönemde kabul ettiği mülteci sayısının yüksekliği de oluşturulacak uyum politikalarını etkilemektedir. Zira hızlanan küreselleşmeyle birlikte toplumsal ve siyasi kavramlar da sorgulanmakta, yeni güvenlik anlayışıyla bireylerin güvenliğine odaklanan, göçmen işgücünün bireyin istihdamına, ekonomik alanına ve sosyal yaşamına tehdit oluşturduğu savı daha etkin kullanılmaktadır.⁷⁰

Ülkede son yıllarda hızla artan ciddi göçmen sayısı, yerleşik anlayışları tamamıyla altüst etmektedir, zira bir göçmen ülkesi olmak yeni bir toplumsal mutabakatı gerektirmektedir.⁷¹ Ancak 1990 sonrasında Almanya’da yaşıyan yabancılarla yönelik şiddet olayları bu mutabakatın sağlanmasını güçleştirmektedir. 23 Kasım 1992’de aşırı sağcıların Aslan ailesinin evini kundaklaması⁷²; 29 Mayıs 1993 gecesi Almanya’nın Solingen şehrinde Türkiye’den göç eden Genç ailesinin evinin yakılması⁷³; neo-nazi örgütünün sekizi Türk, biri Yunanlı dokuz kişiyi öldürmesi⁷⁴ bu güçlüğu gösteren olaylardır. Almanya’da Nitekim bu mutabakatın Almanya’da henüz sağlanamadığı Anayasayı Koruma Teşkilatı’nın paylaştığı 2017 yılına ait Müslümanlara karşı işlenen suçların sayılarından da anlaşılmaktadır. Teşkilatın kayıtlarına göre 2017 yılının ilk çeyreğinde 200, ikinci çeyreğinde ise 192 ayrı suç işlenmiştir; resmi rakamlar bu gibi şiddet eylemlerini 2017 başından itibaren “İslam karşıtı suçlar” olarak nitelendirdikleri için öncesine dair bir kıyaslama yapmak mümkün değildir.⁷⁵

⁶⁸ “Almanya’da yabancılara “şiddet” raporu”, *Deutsche Welle*, <http://www.dw.com/tr/almanyada-yabanc%C4%B1lara-%C5%9Fiddet-raporu/a-2527195>, 14.01.2004, Erişim: 20.02.2018.

⁶⁹ “Merkel: Almanya’da yabancı düşmanlığı potansiyeli var.”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/merkel-almanyada-yabanci-dusmanligi-potansiyeli-var-40222997>, 13.09.2016, Erişim: 21.02.2018.

⁷⁰ Mandacı ve Özerim, “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusunda Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi”, 125.

⁷¹ Bulut, *Toplumsal Etkileşim Sürecinde Almanya’da Müslümanlar*, 7.

⁷² “23 Kasım 1992: Mölln Faciası”, *Göç Vakfı*, <http://gocvakfi.org/23-kasim-1992/>, 23 Kasım 2016, Erişim: 20.02.2018.

⁷³ Ayça Tolun, “Solingen’in yirminci yılında “Almanya”da göçmen olmak”, *BBC Türkçe*, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130528_solingen, 29 Mayıs 2013, Erişim: 20.02.2018.

⁷⁴ “Neo-nazilerin evinde 88 kişilik ölüm listesi”, <https://www.cnnturk.com/2011/dunya/11/17/neo.nazilerin.evinde.88.kisilik.olum.listesi/637068.0/index.html>, 17.11. 2011, Erişim: 20.02.2018.

⁷⁵ “Almanya’da Müslümanlara yönelik şiddet artıyor”, *Deutsche Welle Türkçe*, <http://www.dw.com/tr/almanyada-m%C3%BCsl%C3%BCmanlara-y%C3%B6nelik-%C5%9Fiddet->

Toplumsal yaşamın farklı katmanlarında görülen ayrımcı uygulamalar dil, öğretim ve eğitim, meslek eğitimi veya iş pazarı alanlarında fırsat eşitsizliğine sebep olmaktadır. OECD uzmanı Thomas Liebig'in 2009 yılında yaptığı bir araştırma sonucuna göre Almanya, göçmen kökenli öğrencileri ayrımcılığa tabi tutmakta ya da gerek eğitim ve öğretimde gerekse meslek eğitimi ve öğretimlerinde fırsat eşitliğini tam sağlayamamaktadır.⁷⁶Fırsat eşitsizliğinin yanı sıra, birkaç yıl önce kurulan İslam ve mülteci karşıtı bir sağ parti olan Almanya İçin Alternatif Partisi'nin (*Alternative für Deutschland-AfD*) son iki genel seçimlerde aldığı oy oranları Almanya'da merkez partilerin de söylemini değiştirmekte, yabancı ve göçmenlere yönelik engelleyici politikalara dayanak oluşturmaktadır. Böylece Almanya'da İslam ve yabancı karşıtı aşırı sağ eğilimler kendilerine kolaylıkla yaşam alanı bulabilmektedirler. Nitekim Thilo Sarrazin'in 30 Ağustos 2010'da piyasaya çıkan ve en çok satanlar listesine giren kitabı "*Deutschland schafft sich ab*"⁷⁷ (Almanya kendini yok ediyor), göç-entegrasyon tartışmalarına yeni bir boyut getirmiştir. Kitabın çok satanlar listesine girmesi, bir anlamda kamuoyunun da yabancılardan duyduğu rahatsızlığın göstergesi olarak kabul edilmelidir. Aşırı sağın artan oy oranıyla birlikte, yabancı düşmanlığını olumlayan bu tip eserlere verilen destek, toplumun da yaşanan birçok sorundan yabancılara sorumlu tuttuğu anlamına gelebilmektedir.

2011 yılında ortaya çıkarılan aşırı sağcı Nasyonal Sosyalist Yeraltı Örgütünün (NSU) 8'i Türk 10 kişiyi öldürmesinden sonra Neo-Nazilerin şiddet eylemleri artmıştır. Bir başka aşırı sağcı grup "Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar- (Patriotische Europäer Gegen die Islamisierung des Abendlandes, PEGIDA)"⁷⁸ adına düzenlenen Kasım 2014'te Doğu Alman kentlerinden Dresden'de 200 kişi ile başlayan gösteriler, gittikçe daha büyük kitlelere ulaşabilmiştir. Neo-Nazi olmadıklarını söyleyen, ancak Avrupa'nın İslamlaşmasını eleştirdiklerini ifade eden bu insanlar söylemleri Müslümanlar için ciddi tehlikeler taşımaktadır.

2.2. AB Üye Devletlerinde ve Birlik Düzeyinde Yabancı Düşmanlığına Karşı Resmî Tutum

Gerek üye devletlerin gerekse AB hukukuna bakıldığında esasen Avrupa'da ırkçılığı ve ayrımcılığı hoş görmeyen yasalar ve düzenlemeler mevcuttur. Her şeyden önce üye devletlerin hepsi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraftır ve tüm hâkim ve savcılar bu sözleşmenin hükümlerini uygulamakla so-

art%C4%B1yor/a-40144898, 18.08.2017, Erişim: 20.02.2018.

⁷⁶ Kadri Akkaya, "Almanya İşpazarında Sosyal ve Kültürel Ayrımcılık: Göçmen Türkler ve Müslümanlar Örneği", *Almanya'da Müslümanlar* içinde (Der.) Yılmaz Bulut, (Ankara: Kadim Yayınları, Nisan 2014), 331.

⁷⁷ Thilo Sarrazin, *Deutschland schafft sich ab, wie wir unser Land aufs Spiel setzen*, Deutsche Verlags-Anstalt DVA; Auflage:17 (30 August 2010), 2010.

⁷⁸ Murat Çakır, "Sağ Popülizm: Neoliberal Dönüşümün Egemenlik Aracı", *21. Yüzyılda Milliyetçilik. Teori ve Siyaset* içinde (Der.) Elçin Aktoprak ve A. Celil Kaya, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 241.

rumludurlar. İkinci olarak, 2007’de imzalanarak 2009’da yürürlüğe giren ve AB’nin anayasası sayılabilecek kuralların kabul edildiği Lizbon Antlaşması, hoşgörölü, çoğulcu bir toplumu ve ayrımcılığın reddini AB’nin temel değerleri arasında saymaktadır. Lizbon Antlaşması’nda yapılan bir atıfla insan hakları konusunda ayrıntılı düzenlemeler içeren AB enstrümanı Temel Haklar Şartı, artık üye devletler ve AB için hukuki olarak bağlayıcı hale gelmiştir.⁷⁹

AB örgüt politikası olarak yabancı düşmanlığının, ırkçılığın önlenmesine yönelik düzenlemeler gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda 1993’te kurulan AB Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi, 2007 yılında Avrupa Temel Haklar Ajansı ismini alarak ırkçılık, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, antise-mitizm, kadın ve çocuk hakları, adalete ulaşım konularında mücadele için çalışmalarına başlamıştır.⁸⁰ Bu kapsamda AB Temel Haklar Ajansı “gözlem ve izleme işlevini yerine getirerek, çok yönlü analiz ve araştırmalar yaparak, AB kurumlarına ve üyelerine bilimsel veriler temin etmektedir.⁸¹ Ajans temin ettiği verilerden oluşan raporlarını her yıl yayınlamaktadır. Ancak bu kurum 2008 yılında ilk yıllık raporunu açıkladığında AB üyesi devletlerde ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve buna bağlı sorunlarda artış gözlendiği ortaya çıkmıştır.⁸² Yaşanan hak ihlalleri üzerinde Birliğin hukuki bir ortak yapıya sahip olmaması ve eldeki politika araçlarının yaptırım gücündeki eksiklikler önemlidir.

AB üye devletlerinde ırkçılığı ve yabancı düşmanlığına karşı yasalar mevcuttur. Bu yasalarla ilgili AB’nin temel ilkelerini de içeren “Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabında şu ifadeler kullanılmıřtır⁸³:

“En başta belirtmek gerekir ki hem hâkimler, hem de savcılar, dava tarafınca gündeme getirilip getirilmediğine bakılmaksızın, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi (AİHS) ve AB ayrımcılık yasağı yönergeleri kapsamında ön-görölün koruma tedbirlerini uygulamak zorundadırlar. Ulusal mahkemeler ve adalet mercileri, taraflarca öne sürölün hukuki argümanlar ile sınırlı olmayıp, ilgili taraflarca ortaya koyulan olgular çerçevesinde geçerli hukuku tespit etmelidirler; esas itibariyle bu, bir davanın tarafları öne sürölükleri argümanlar ve kanıtlar yoluyla bir ayrımcılık yasağı iddiasının nasıl sunulacağını kendileri seçer anlamına gelmektedir. Bu husus, her ilgili

⁷⁹ Lizbon Antlaşması, T.C. Dışışleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa>, Erişim: 20.02.2018.

⁸⁰ AB Temel Haklar Ajansı Faaliyette, <http://www.dw.com/tr/ab-temel-haklar-ajans%C4%B1-faaliyette/a-2519681>, 01.03.2007, Erişim: 22.02.2018.

⁸¹ “AB Temel Haklar Ajansı Faaliyette”, *Deutsche Welle* Türkçe, <http://www.dw.com/tr/ab-temel-haklar-ajans%C4%B1-faaliyette/a-2519681>, 01.03.2007, Erişim: 21.02.2018. 1 Mart 2007 itibariyle faaliyete geçen Viyana merkezli Ajans, 1993’te kurulan AB Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi’nin yerini almıştır.

⁸² “Avrupa’da yabancı düşmanlığı artıyor”, www.dw.com/tr/avrupada-yabanci-dusmanligi-artiyor/a-3440049, 26.06.2008, Erişim: 22.02.2018.

⁸³ *Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı*, AB Temel Haklar Ajansı, 2010,11.

sistemde açık olan temel hukuki ilkelerin, örnek olarak, AB Hukukunun AB'yi oluşturan 28 üye devletle doğrudan uygulanabilirliği ve bütün AB ve Avrupa Konseyi (AK) üye devletlerinde uyulması gereken AİHS'ye bahsedilen doğrudan uygulanabilirliğin sonucudur. Ancak, bu gereklilik üzerinde önemli bir kısıtlama bulunmakta olup bu kısıtlama, zaman aşımı süresi biçimindedir....”

Görüleceği üzere yasaların hem üye devletler hem de AB nezdinde uygulanmasının zorunluluğuna dikkat çekilmiştir. Dolayısıyla bu noktadaki temel sorun mevcut yasa ve düzenlemelerin uygulamasında sıkıntı yaşanmasıdır. Bir diğer sorun ise Müslüman karşıtlığı ve/veya islamofobinin konu edinen kanunların bulunmamasıdır. Müslümanlara yönelik düşmanca söylemler çoğu zaman ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirilmekte, bu kapsamda, özellikle Müslümanlara karşı gerçekleşen hak ihlalleri ve şiddet eylemlerinin suç olarak tanımlanması konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. 11 Eylül sonrası terörizmle İslam arasında kurulan bağlantı nedeniyle Müslüman göçmenler sadece adi suçlarla değil, terör ile de bağlantılı resmedilmektedir.⁸⁴ Teröre yönelik alınan önlemler Avrupa'daki Müslümanların günlük yaşamlarını zorlaştırmıştır.

Ayrımcılık yasağının AB içinde başlangıçta istihdam ve sosyal güvenlik bağlamında gündeme geldiği düşünülürse, ırk, dil, din, cinsiyet ayrımcılığına karşı yasaların yapılmasının, işlevselci teorinin temel savına göre gerçekleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır; ekonomik faaliyetlere ilişkin atılan adımlar, diğer alanlarda ayrımcılığın engellenmesini sağlayacak yasaların doğmasına sebep olmuştur. Doğal olarak genel kapsamlı yasaların, tüm yabancılara karşı işlenen suçlar için uygulanabilirliğinin sağlanması mümkündür. Ancak, 1999 yılında Avusturya genel seçimleri sonrasında aşırı sağcı lider Jörg Heider'in partisinin iktidar ortağı olması AB üyesi 14 ülke lideri tarafından engellenmeye çalışılmışken, günümüzde üye devletlerin göçmen ve mülteci sayısını sınırlamaya çalışan milliyetçi-korumacı tavırları yabancı düşmanlığına elverişli ortamı desteklemektedir. Bu çerçevede, gerek üye devletler gerekse AB düzeyinde yabancı düşmanlığına karşı resmi olarak kanunlar, direktifler mevcut ise de göçmenlerin ve mültecilerin AB ülkelerine girişini engellemek ve/veya hâlihazırda bulunanları sınır dışı etmeye çalışmak gibi uygulamalar, bu kanun ve direktiflerin yerine getirilmesi açısından olumsuz bir siyasi ortam teşkil etmektedir.

ARTAN YABANCI DÜŞMANLIĞI VE AVRUPA GÜVENLİĞİ BAĞLANTISI

1989 yılında başlayan ve artçı sarsıntıları 2000'e kadar süren dönemde Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle başlayan değişimler⁸⁵ doğal olarak Avrupa'ya da sıra-

⁸⁴ Mandacı ve Özerim, 121.

⁸⁵ Soğuk Savaş sonrası oluşan uluslararası ilişkiler ortamına ilişkin güvenlik tartışmaları için bakınız: Ken Booth, *Dünya Güvenliği Kuramı*, (Küre Yayınları: İstanbul, 2012).

yet etmiştir. Balkanlar'daki savaşlar yüzünden Avrupa'da çok sayıda insan yer değiştirmiş, ayrıca Merkezi ve Doğu Avrupa coğrafyasının Avrupa Birliği'ne dâhil olmasıyla AB için yeni bir düzen ortaya çıkmıştır. Bu dönemde daha çok kendi içine dönen AB, Balkanlardaki milliyetçilik temelli çatışmalarla mücadelede dahi iyi bir sınav verememiş, krizin çözümü için ABD'ye ihtiyaç duyulmuş, AB'nin saygınlığı hasar almıştır.⁸⁶ Balkanlar'da yaşanan bu olaylar AB'ye kendi bölgesindeki kriz ve çatışmalara müdahale gücünün yetersiz olduğunu, ayrıca AB ülkeleri sınırları dışında cereyan eden bu sorunların AB güvenliğini doğrudan tehdit edebileceğini göstermiştir. Yugoslavya'nın parçalanmasıyla daha önce görmediği ölçekte bir göç dalgasıyla karşılaşan AB⁸⁷, 2000 sonrası ise özellikle Ortadoğu coğrafyasında yaşanan karmaşalar, farklı din ve kültürden insanın toplumsal ve ekonomik nedenlerle göçü nedeniyle çok sayıda yabancıya ev sahipliği yapmak zorunda kalmıştır. Ortaya çıkan bu nitelikteki bileşim, büyük yabancı akışlarına alışkın olmayan, bilhassa etnik, inanç ve kültürel bakımlardan homojen ülkeler ve bölgelerde her an sorun çıkarmaya uygun bir özellik taşımaktadır.⁸⁸

Avrupalılar arasında İslam korkusu ve karşıtlığının artması gerek günlük hayatı gerek siyasi hayatı etkisi altına alırken bu durum devletin davranışlarına da yansımaktadır. Müslümanlardan çok İslam efsanesi siyaset konusu olmakta ve Müslüman mültecilerin ve/veya yabancıların suç oranlarının yüksek olduğu, teröre ve şiddete meyilli olduğu gibi güvenlik kaygıları yüceltilmektedir.⁸⁹ Müslümanların nüfusunun artmasıyla ilgili yapılan ve medyada yayınlanan araştırmaların sonuçlarına göre⁹⁰ Avrupa kimliğinin sürekli bir tehlike ve tehdit altında olacağı savı da AB toplumlarında yabancı düşmanlığını ve bu yüzden ortaya çıkan şiddeti tetiklemektedir. Kamuoyundaki İslama ve Müslümanlara karşı duyulan önyargı ise düşmanlık ve şiddet için temel oluşturan diğer bir sebeptir. AB Temel Haklar Ajansı'nın araştırmasına göre 2000-2006 yılları arasında, 11 AB üyesi devlette yabancılara karşı saldırılarda artış gözlenmiştir. Ajans'ın yönetim kurulu Başkanı *Anastasia Crickley* rapora ilişkin yaptığı açıklamada saldırıların birçok AB ülkesinde iki katına çıktığını, Slovakya'da ise üç katına çıktığını ifade etmiştir.⁹¹ Temel Haklar Ajansı'nın 2008'deki rapo-

86Emine Akçadağ Alagöz, "Balkanlar'ın Güvenliğinde AB ve Türkiye Etkisi", <http://www.bilgesam.org/incele/150/-balkanlarin-guvenliginde-ab-ve-turkiye-etkisi/#.Wo7Imqhl-Uk>, 21.01.2011, Erişim: 22.02.2018.

87 Sümeyra Yıldız Yücel, *Avrupa'nın Mültecilerle İmtihani*, www.setav.org.tr, Kasım 2017, Sayı 221, 7.

88 Hobsbawn, *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, 83-97.

89 Bulut, *Toplumsal Etkileşim Sürecinde Almanya'da Müslümanlar*, 11.

90 Örneğin *The Guardian*'da yayımlanan bir haberde Avrupa'daki Müslümanların sayısının 2050 yılında üç katına çıkacağı bilgisi Washington'daki Pew Araştırma Merkezi'nin raporuna dayandırılarak verilmiş, Avrupa içinde doğum oranı en yüksek grubun Müslümanlar olduğu vurgulanmıştır. "Muslim population in some EU countries could triple, says report", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/29/muslim-population-in-europe-could-more-than-double>, 29.11.2017, Erişim: 22.02.2018.

91 Peter Heillbrunner, "Avrupa'da yabancı düşmanlığı artıyor", *Deutsche Welle*, <http://www.dw.com/tr/avrupada-yabanc%C4%B1-d%C3%BC%C5%9Fmanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-art%C4%B1yor/a-3440049>, 26.06.2008, Erişim: 22.02.2018.

runun sonuçlarına göre Yönetim Kurulu Başkanı Anastasia Crickley, üye devletlerdeki siyasilerin yabancı düşmanlığı karşısında halkın hoşuna gitmeyebilecek önlemleri yürürlüğe koyması yönünde uyarıda bulunmuştur. Crickley'in aynı rapor kapsamında 2006-2008 yılları arasında AB Ayrımcılıkla Mücadele Direktifi'ne aykırı hareket ettiği gerekçesiyle Almanya'da hiçbir kuruma ceza verilmediğine dikkat çekmesi, AB içindeki mevcut mekanizmaların işleyişindeki eksikliği göstermektedir.

AB toplumlarında yabancılara ve özellikle İslama karşı artan bu düşmanca tutum, AB'nin sürekli savunduğu ve temel değerleri olarak gördüğü din ve vicdan özgürlüğünün ihlal edildiğini göstermektedir. Bu bağlamda Belçika vatandaşları bir şirkette resepsiyonist olarak çalışan Müslüman Samira Achibata'nın mesai saatlerinde başörtüsü kullandığı için işten çıkarılması yaşanan ayrımcılığa bir örnek teşkil etmektedir. Achibata Anwers Çalışma Mahkemesi'ne başvurmuş, aynı zamanda şirket aleyhine tazminat davası açmıştır.⁹² Ancak her davada da haksız görülmüştür. Belçika Yargıtay'ının davayı AB Adalet Divanı'na göndermesiyle AB düzeyine taşınan davada iş yerini haklı bulan ilk karardan sonra, 14 Mart 2017'de "AB ülkelerindeki işverenlerin çalışanlara dini sembol niteliğindeki kıyafetler için yasak getirebileceğini" onaylamıştır.⁹³ Yine Uluslararası Af Örgütü'nün 24 Nisan 2012'de yayımladığı "Tercih ve Önyargı: Avrupa'da Müslümanlara karşı ayrımcılık" adlı raporuna göre, Müslümanlara din ya da inançları nedeniyle yaşamlarının birçok alanında ayrımcılık uygulanmaktadır.⁹⁴ Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi'nin (EUMC) hazırladığı "Avrupa Birliği'nde Müslümanlar: Ayrımcılık ve İslamofobi" raporu da bu konuda kanıtlar sunmaktadır.⁹⁵ Üstelik insanın en temel hakkı olan yaşam hakkına zarar veren olaylara neden olan yabancı düşmanlığı, hem AB coğrafyasında hem de AB sınırları dışında kalan Balkanlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi geniş bir alanda güvenlik sorunları oluşturmaktadır.

Gittikçe derinleşen ekonomik sorunların yanı sıra güvenlik temalarını kullanarak inşa edilen, tepkileri ve düşmanlığı "farklı olana" yönlendiren yabancı düşmanlığı⁹⁶ aşırı sağ siyasetçilerinin oyunu artırmaya yardımcı olsa

⁹² Yusuf Özkan, "Belçika Hükümeti: Çalışanlara başörtüsü yasağı ayrımcılık", *BBC Türkçe*, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160603_belcika_basortusu_ayrimcilik, 3 Haziran 2016, Erişim: 22.02.2018.

⁹³ Rechtssache C-157/15 Achbita und Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding / G4S Secure Solutions, *CVRIA*, https://curia.europa.eu/jcms/jcms/P_106320/de/?rec=RG&jur=C&anchor=201703C0085#201703C0085, Erişim: 22.02.2018.

⁹⁴ Uluslararası Af Örgütü'nün çalışması özellikle Belçika, Fransa, İspanya ve İsviçre'ye odaklanmakta, bu ülkelerde yaşayan birçok kişiden örnekler vererek tanıklık aktarmaktadır. "Avrupa Müslümanlara ayrımcılık yapıyor", *BBC Türkçe*, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/04/120424_amnesty_muslims, 24.04.2012, Erişim: 22.02.2018.

⁹⁵ Avrupa'da Müslümanlar: Ayrımcılık ve İslamofobi Raporu, *Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi (EUMC)*, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1936-EUMC-highlights-TR.pdf, 2006, Erişim: 21.02.2018.

⁹⁶ Nazif Mandacı, Gökay Özerim, 105.

da AB üyesi devletlerin toplumsal ve ekonomik problemlerini çözmeye etki etmemektedir. Aksine, aşırı sağ fikirlerinin bu şekilde yaygın kabul görmesi merkez partilerin de aynı savları kullanabilmesine yol açmakta, çok kültürlülük, hoşgörü, din-dil-cinsiyet ve milliyet ayrımı yapmama gibi ortak AB değerlerine olan inanç ciddi bir şekilde sarsılmaktadır.

AB üye ülkelerinde kendilerini dışlanmış hisseden kesimlerin köktenci ve aşırı hareketlere yönelmesi de karşılıklı şiddet tutumunu doğurmaktadır. Bunu önlemek ve güvenli bir toplum oluşturabilmek için siyasi karar vericilerin vatandaş ve “ötekini” kapsayan uyuma yönelik, birleştirici ve uzun vadeli politikalar oluşturabilmeleri gerekmektedir. Özellikle aşırı sağ partilerin ulusal güvenlik ve yabancılar arasında kurduğu bağlantı, “istila”, “saldırı”, “akın” gibi kavramların kullanılması milliyetçi refleksleri harekete geçirerek ev sahibi ülke ile yabancı görülenler arasında karşılıklı şiddet alanları oluşabilmektedir.⁹⁷ Dolayısıyla günümüzde devletin sadece vatandaşlar karşısında değil, vatandaş olmayan ancak o toplumun bir parçası olan uluslararası göçmenler karşısında da farklı alanlarda sorumlu olması kaçınılmazdır.⁹⁸

AB üyesi ülkelerin çoğunda görülen yabancılar a yönelik bu tutum Avrupa güvenliği için temel olarak iki düzlemde güvenlik risklerine yol açmaktadır: Birincisi AB coğrafyasında, ikincisi ise özellikle Balkanlar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'nın içinde bulunduğu coğrafyada. Yabancıların etnik, kültürel ve dini farklılıkların tehdit olarak görüldüğu Avrupa toplumlarındaki hoşgörüsüzlük ortamı, kendilerini tehlikede hisseden yabancı ve mültecilerin karşı tutumlarını doğurmakta, toplumsal kutuplaşmalar kamu güvenliğini tehdit etmektedir. 30 Eylül 2005'te Danimarka'da *Jyllands Posten* gazetesindeki Hz. Muhammed'e hakaret içerikli karikatürler sadece Danimarka'da değil, birçok Avrupa devletinde (ve olarak dünya genelinde) Müslümanların protesto tepkilerine yol açmış, dolayısıyla kriz uluslararası bir boyut almıştır.⁹⁹

11 Eylül'den sonra, AB'nin Ortadoğu, Asya ve Afrika'da yürüttüğu politikaların sonuçları ve bu coğrafyalarda devamlı dinci terörle mücadele edildiği savının «İslam», «geri medeniyetler», «dinci terörün» birincil tehdit unsuru haline geldiği propagandasına yönelmesi Avrupa ülkelerindeki ırkçı hareketlere zemin sağlayan diğer önemli gelişmelerdir.¹⁰⁰ Şiddet ve ırkçı tutumlar arttıkça karşı tarafta da aynı veya benzer tutumların oluşması kaçınılmazdır. Şiddet zemininin yaratılmasıyla uluslararası terörizme de davetiye çıkarılmaktadır. Zira bu zemin “İslamcı” olarak tanımlanan köktenci hareketler tarafından yeni terör saldırılarına bahane olarak kullanılmaktadır. Yabancı düşmanlığı önce ulusal devletler, sonra Avrupa ve uluslararası düzeyde terör sorununa dönüşe-

⁹⁷ Karşılaştırmamız: *A.g.e.*, 112-113.

⁹⁸ Doç. Dr. Y. Yeşim Özer, *Türkiye ve Fransa Örnekleriyle Uluslararası Göç ve Yabancı Düşmanlığı*, s. 1.

⁹⁹ “Danimarka'daki “karikatür krizi” çizerlerinden Fuchs el öldü” <http://aa.com.tr/tr/dunya/danimarkadaki-karikatur-krizi-cizerlerinden-fuchs-el-oldu/741688>, 05.02.2017.

¹⁰⁰ Avrupa'da İrkçilik Neden Yükseliyor ?, *Yeni Hayat*, [www.yenihayat.de/2010/10/18/avrupa'da-irkcilik-neden-yükseliyor/](http://www.yenihayat.de/2010/10/18/avrupa%27da-irkcilik-neden-yukseliyor/), 18.10.2010, Erişim: 18.11.2016.

bilmekte, böylece yabancılar, özellikle Müslüman yabancılar ve terör arasında Avrupa insanının kafasında kurulan bu ilişki, Avrupa güvenliğiyle bağlantılı hale gelmektedir.

Yabancılar yönelik uygulamaya konulan kısıtlayıcı ve engelleyici politikalar gerek üye devletler nezdinde gerekse Birlik düzeyinde yabancı düşmanlığıyla mücadele etmek yerine, daha güvenlikçi bir bakış açısına işaret etmekte; bu politikalar ulusal düzeyde ve Birlik düzeyinde yaşanan sorunlarla Avrupa güvenliği arasında bağlantı kurulmasını sağlamaktadır. Nitekim üye devletlerin ilk tepkilerinden biri “Schengen” vize sisteminin askıya alınması ve dış sınırların güvenliğini sağlayan “Avrupa Birliği Sınır Güvenliği Birimi’nin” (FRONTEX) aracılığıyla AB’ye yönelik göçle mücadele etmek olmuştur. Ekim 2013’te Akdeniz’de Lampedusa Adası açıklarında meydana gelen kazada 300’den fazla göçmen ve mültecinin yaşamını yitirmesi sonrasında İtalya’nın başlattığı arama kurtarma operasyonu (*Mare Nostrum*) bu bakış açısıyla eleştirilmiş, operasyonun insan tacirlerini desteklediğine yönelik ifadeler dile getirilmiş, AB’den talep ettiği mali yardımı alamayınca İtalya bu operasyonu durdurmuştur.¹⁰¹ *Mare Nostrum* sonrasında Kasım 2014’de başlatılan operasyonlar, AB ülkelerinin sınır güvenliğini korumaya dair alınan önlemlere yoğunlaşmış, ancak AB’nin ve üye devletlerin göçmen/mülteci meselesine yüzeysel çözümler üretmekten öteye gidememiştir. 2017 yazında Akdeniz yoluyla gelen göçmenlerin giriş yaptığı İtalya’nın AB büyükelçisi Maurizio Massari, Akdeniz yoluyla İtalya’ya yapılan göçün sürdürülemez olduğunu AB Göç Komiseri’ne bir mektupla bildirmiş, İtalya Başbakanı Paolo Gentiloni de Avrupa ülkelerini “kafalarını başka yöne çevirerek sorunu görmezden gelmekle” suçlamıştır.¹⁰² Sonuç olarak, gerek üye devletlerin gerekse Birliğin yabancılarla ilgili davranış biçimi, yabancıların tüm Avrupa’yı tehdit ettiği yönündeki toplumsal yargıları destekleyerek Avrupa güvenliği açısından problem teşkil edecek ortamı ve koşulları hazırlamaktadır.

SONUÇ

1950’lerden itibaren bir refah ve güvenlik alanı yaratmaya çalışan AB, çeşitli coğrafyalarda yaşanan çatışma ve savaşlar nedeniyle ortaya çıkan yoğun göç dalgasıyla birlikte Avrupa Birliği İçinde daha fazla yabancıya ev sahipliği yapmaktadır. Göç hareketlerinin yanı sıra ekonomik sebepler ve aşırı sağın yükselmesi siyasi ve toplumsal katmanlarda farklı etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler uluslararası göçün, aşırı sağın yükselişinin ve yabancı düşmanlığı konularının devletler açısından sadece sosyolojik olarak değil, kamu güvenliği ve ulusal güvenlik olarak da ele alınmasını zorunlu kılmakta, genişleyen güvenlik yaklaşımı nedeniyle konu Avrupa güvenliğine uzanmaktadır.

¹⁰¹ Yücel, *Avrupa’nın Mültecilerle İmtihani*, 15.

¹⁰² “Göçmen krizi: İtalya’dan limanlarını kapatma resti”, *BBC Türkçe*, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40438432>, 29.06.2017, Erişim: 21.02.2018.

Avrupa'da yabancı düşmanlığı küreselleşmenin ve 11 Eylül 2001 saldırılarının etkisiyle özellikle Müslümanlara karşı artış yönünde bir eğilim göstermiştir. 2008 yılında AB çapında yaşanan ekonomik bunalımın sonuçlarından biri Avrupa refahının paylaşımının sorunlu hale gelmesi ve sosyal devletin koruyuculuğuna alışmış AB üyesi ülkelerin insanlarında geleceğe dair yoğun endişelerin ortaya çıkmasıdır. 2010 yılında Ortadoğu'da başlayan Arap Baharı ile birlikte patlak veren olaylar nedeniyle uluslararası göç hareketleri artmış, bu durum yaşadıkları sıkıntılara bir sorumlu arayan AB vatandaşı için, «ötekilerin» yani yabancıların her türlü sorunun sebebi görülmesini kolaylaştırmıştır. Böylece ayrımcı tutumlar ekonomik ve sosyal problemlerin derinleşmesiyle şiddet hareketlerine evrilmiştir.

Ortadoğu ve Afrika'da yaşanan çatışmalar uluslararası göçte yasa dışı yollara sapılmasını da beraberinde getirmiş, bu da AB vatandaşlarının Avrupa güvenliği açısından ciddi endişelere kapılmasına sebep olarak bir kısır döngüye sebebiyet vermiştir. Böylesi bir güveniksiz ortamda kendini koruma altına almaya çalışan AB'de üye devletler ortak politikalardan farklı tutumlara yönelmiştir. Göçmen, yabancı ve problem kelimelerinin sürekli birlikte kullanılması, aşırı sağ söylemlere zemin hazırlamış ve hatta ırkçı politikaları da bir ölçüde meşrulaştırmıştır. Avrupalı siyasetçiler tarafından İslam'ın şiddet ile eş anlamda kullanılması, en kalabalık yabancı nüfusu barındırması nedeniyle AB içinde önemli bir örnek teşkil eden Almanya'da yabancılara karşı siyasi söylemi ağırlaştırmış, şiddet olaylarını arttırmıştır. Bu bağlamda, Almanya'daki en büyük Müslüman grup olan Türklerin durumu sadece Türkleri değil diğer Müslümanları da etkilemektedir.

Teorik olarak da Avrupa bütünleşmesinin kendisi, bir alanda sağlanan ilerleme ve gelişmelerin diğer alanlarda olumlu etki yapacağına işaret etmektedir. 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulmasından bu yana sürdürülen ortak politikalar ve işbirliği, zaman zaman kesintiye uğramış olsa da, işlevsel teoriyi doğrular niteliktedir. İşlevsel teorinin daha önce anılan temel savı bu noktada Avrupa güvenliğine iki şekilde katkı sağlayacaktır; bir yandan üye devletlerin her birinde atılacak olumlu adımlar diğer üyelere de yansiyabilecek, öte yandan AB içinde yabancı düşmanlığına yönelik oluşturulacak yaptırım gücüne sahip insani politikalar yabancıların güvenliğe tehdit oluşturduğu algısını değiştirebilecektir. Bir başka ifadeyle bir alanda elde edilen olumlu sonuçlar, diğer alanlara da pozitif etki yapacak, hem üye devletlerin kendi aralarında hem de AB ile üyeleri arasındaki işbirliği süreçleri desteklenecektir.

Yabancı düşmanlığı sorununun çözülememesi bir yandan Avrupa değerlerini ve Avrupa bütünleşme sürecini zayıflatacak ve AB'ye olan güveni sarsacaktır. Diğer yandan uluslararası politikada yeni çatışma alanlarının doğmasına ve Avrupa'nın güvenlik sorunlarının artmasına yol açacaktır. Bu konudaki çözüm çabaları ise başta AB olmak üzere, uluslararası politikadaki temel aktörlerin sorumluluğundadır. AB içinde yabancılara ve göçmenlere karşı alınan otoriter

ve ayrımcı tedbirler, toplumsal barış ve güvenliği bozucu olaylar sebebiyle ortaya çıkan durum sadece ülkelerin iç güvenliğini değil, dış güvenliklerini de tehlikeye sokmuştur. Bu bağlamda 21. Yüzyılda güvenli bir Avrupa'nın yolu, yabancı düşmanlığı karşısında işbirliğini, uyumu ve bütünleşmeyi sağlamak için işlevsel politikaların uygulanmasından geçmektedir. Yapılacaklar listesi ise sadece AB'nin kendisiyle, ekonomik, toplumsal ve yapısal sorunlarıyla sınırlı değildir; aksine AB günümüzde özellikle Ortadoğu ve Afrika'da yaşanan çatışmaların çözümlenmesine, savaşların önlenmesine, barışın sağlanmasına etkili ve uzun vadeli insani politikalarla destek vermelidir. Böylece Avrupa güvenliğine yönelik algılamalarda “*yabancıların tehdidi*” en aza inecek, yabancı düşmanlığı ve Avrupa güvenliği arasındaki bağlantı sona erdirilebilecektir.

KAYNAKÇA

Açıkmeşe, Sinem Akgül, “Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1 (Bahar 2004), 1-32.

Akdemir, Erhan, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Din faktörü”, Avrupa Birliği Temel Konular içinde (Der.) Çağrı Erhan ve diğerleri, Ankara: İmaj Yayınevi, 2011.

Akkaya, Kadri, “Almanya İşpazarında Sosyal ve Kültürel Ayrımcılık: Göçmen Türkler ve Müslümanlar Örneği”, *Almanya’da Müslümanlar* içinde (Der.) Yılmaz Bulut, (Ankara: Kadim Yayınları, Nisan 2014).

Aktaş, Murat, «Avrupa’da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi», *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1(2014), 31-55.

Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, 6. Basım, İstanbul: Metis Yayınları, Ekim 2011.

Aras, İlhan, “2014 Avrupa Parlamentosu Seçimleri”, *Ankara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt:16, No:1, (Yıl: 2017), 1-32.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri. Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 4. Baskı, İstanbul: ALFA Yayınları, 2006.

Avrupa Ayrımcılık Yasağı Hukuku El Kitabı, AB Temel Haklar Ajansı, 2010.

Aydın-Düzgüt, Senem, *Türklük, Müslümanlık, Doğruluk. AB’nin Türkiye Söylemleri*, Koç Üniversitesi Yayınları: İstanbul, Kasım 2015), İngilizceden çeviren: Barış Cezar, 59.

Baylis, John, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe* içinde, Derleyenler: Mustafa Aydın, Hans Günter Brauch, Mitat Çelikpala, Ursula Oswald

Spring, Necati Polat, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, Ekim 2012.

Booth, Ken, *Dünya Güvenliği Kuramı*, Küre Yayınları: İstanbul, Ağustos 2012.

Breuer, Stefan, *Milliyetçilikler ve Faşizmler: Fransa, İtalya ve Almanya Örnekleri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Bulut, Yılmaz, *Almanya’da Müslümanlar: Toplumsal Etkileşim Sürecinde Sorun ve Perspektifler*, Ankara; Kadim Yayınları, Nisan 2014.

Calhoun, Craig, *Milliyetçilik*, Üçüncü Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2012.

Çakır, Murat, “Sağ Popülizm: Neoliberal Dönüşümün Egemenlik Aracı, 21. Yüzyılda Milliyetçilik. Teori ve Siyaset içinde (Der.) Elçin Aktoprak ve A. Celil Kaya, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Desmond Dinand, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, (İstanbul: Kitap Yayınevi, Nisan 2005), Birinci Cilt.

Elbir, Hazel Çağan Elbir, “Avrupa’nın Aşırı Sağ Haritası: Zenofobi, İslamofobi ve Türkofofi”, Yorum No: 2016/34, <http://avim.org.tr/tr/Yorum/AVRUPA-NIN-ASIRI-SAG-HARITASI-ZENOFEBI-ISLAMOFEBI-VE-TURKOFEBI>

Erdoğan, M. Murat, “11 Eylül’den Sarrazin’e Almanya’da Sosyal ve Siyasi Bağlam İçinde İslam”, *Almanya’da Müslümanlar içinde* (Der.) Yılmaz Bulut, (Ankara: Kadim Yayınları, Nisan 2014).

Erken, Baki, «Türkiye-AB İlişkisinde Temel Bir Etken: Türkün Avrupalı Kimliği», *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:12, No:1 (2013), 79-104.

Eriksen, Thomas Hylland, *Etnisite ve Milliyetçilik. Antropolojik Bir Bakış*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2002.

Gencer, Mustafa, “Integrations-und Ausgrenzungserfahrungen der Türkischen Muslime in Deutschland”, *Almanya’da Müslümanlar içinde* (Der.) Yılmaz Bulut, (Ankara: Kadim Yayınları, Nisan 2014).

Gülen, Beste Naz, Merkelin Düşüşü, *Diplomatik Gözlem*, sayı:57, Ekim 2016.

Gündüz, Zuhul Yeşilyurt, “The European Union at 50: Xenophobia, Islamophobia and the rise of Radical Right”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, Cilt 30, Sayı 1, Mart 2010.

Goodwin, Matthew, Raines, Thomas ve Cutts, David, “What Do Europeans Think About Muslim Immigration”, Chattam House, <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/what-do-europeans-think-about-muslim-immigration>, 07.02.2017, Erişim: 22.02.2018.

Hobsbawn, Eric, *Küreselleşme, Demokrasi ve Terörizm*, (İstanbul; Agora Kitaplığı, Şubat 2008).

Kalın, İbrahim, *Ben ve Öteki* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016).

Kerestecioğlu, İnci Özkan, “Milliyetçilik”, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler(5. Baskı)* içinde (Der.) H. Birsen Öz, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mart 2012).

Knodt, Michéle;Corcaci, Andreas, *Europäische Integration. Anleitung zur theoriegeleiteten Analyse*, (UTB; Konstanz und München, 2012).

Le Goff, Jacques, *Avrupa'nın Doğuşu*, İstanbul: Literatur Yayıncılık, Kasım 2008.

Soutou, Georges-Henri *Avrupa Birliği Tarihi.1815'ten Günümüze*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, Şubat 2014.

Lewis, Bernard, “Avrupa’da İslam”, İnanç ve İktidar. Ortadoğu’da Din ve Siyaset, Ankara: Aklıçelen Kitaplar, 2007.

Mandacı, Nazif ve Özerim, Gökay, “Uluslararası Göçlerin Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa’da Radikal Sağ Partiler ve Göçün Güvenlikleştirilmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:10, Sayı: 39(Güz 2013), 105-130.

Maira, Sunaina, “İslamofobi ve Teröre Karşı Savaş: Gençlik, Vatandaşlık ve Uyuşmazlık”, İslamofobi. *21. Yüzyılda Çoğulculuk Sorunu* içinde (Der.) John L. Esposito ve İbrahim Kalın, (176), İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.

Mortan, Kenan ve Sarfati, Monelle, Vatan Olan Gurbet. Almanya’ya İşçi Göçünün 50 Yılı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2011.

Öner, Selen, “Avrupa’da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni “Öteki”ler ve Türkiye’nin AB Üyeliği”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:13, No:1(Yıl:2014).

Özer, Yeşim Y., *Türkiye ve Fransa Örnekleriyle Uluslararası Göç ve Yabancı Düşmanlığı*, İstanbul; Derin Yayınları, 2015.

Özipek, Bekir Berat, “Müslümanlara Yönelik Ayrımcılık Üstüne”, *Almanya’da Müslümanlar* içinde (Der), Yılmaz Bulut, Ankara: Kadim Yayınları, 2014.

Özkırmımlı, Umut, . Umut Özkırmımlı, *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar. Eleştirel Bir Müdahale*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2010.

Sammet, Kornelia, Religion oder Kultur? Positionierungen zum Islam in Gruppendiskussionen über Moscheebauten, Konfliktfeld Islam in Europa, *Soziale Welt*, Sonderband Jg.58, No:117(2007).

Sarrazin, Thilo, *Deutschland schafft sich ab, wie wir unser Land aufs Spiel setzen*, Deutsche Verlags-Anstalt DVA; Auflage:17 (30 August 2010).

Schiffauer, Werner, “Der unheimliche Muslim-Staatsbürgerschaft und Zivilgesellschaftliche Aengste”, *Soziale Welt*, Sonderband Jg.58, No:117(2007).

Smith, Anthony D., *Milliyetçilik. Kuram, İdeoloji, Tarih*, Ankara: Atif Yayınları, 2013.

Şen, Osman, “Klasik Realizmin Güvenliğe Bakışı ve Kökenleri”, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik. Teorik Değerlendirmeler* içinde, Der. Emre Çıtak,

Osman Şen, (Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi: İstanbul, Eylül 2014.

Uzunçayır, Cihan, “Göçmen Karşıtlığından İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, Eylül 2014, 131-147.

Weidenfeld, Werner, *Die Europaeische Union*, UTB, Wilhelm Fink: Deutschland, 2010.

Wolf, Dieter, Dieter Wolf, *Integrationstheorien im Vergleich: Funktionalistische und intergouvernementalische Erklarung für die Europaeische Wirtschaftis- und Waehrungsunion im Vertrag von Maastricht*, (Baden-Baden, 1999).

Wolf, Dieter, “Neo-Funktionalismus”, *Theorien der europaeischen Integration* içinde, Der. Hans-Jürgen Bieling, Marika Lerch, (VS Verlag für Sozialwissenschaften: Wiesbaden, 2006), 2. Baskı, 65-90.

Yanarışik, Oğuzhan, *Avrupa Ailesinde Üvey Kardeş Türkiye. AB Üyelik Sürecinde Türkiye'ye Uygulanan Ayrımcı Muamelenin Analizi*, İstanbul: Babıalı Kültür Yayıncılığı, Aralık 2012.

Yılmaz, Fatma, *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*, Ankara: USAK Yayınları, Ekim 2008.

INTERNET KAYNAKLARI

“AB Temel Haklar Ajansı Faaliyette”, <http://www.dw.com/tr/ab-temel-haklar-ajans%C4%B1-faaliyette/a-2519681>, 01.03.2007, Erişim: 22.02.2008.

“AB Komisyonu Başkanı Juncker, mülteci krizine karşı önlemleri açıkladı”, *Hürriyet* <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ab-komisyonu-baskani-juncker-multeci-krizine-karsi-onlemleri-acikladi-30024472>, , 09.09.2015, Erişim: 20.02.2018.

AB'den mültecilere karşı skandal önlem”, <http://www.haber7.com/dunya/haber/2380907-abden-multecilere-karsi-skandal-onlem>, 18.07.2017, Erişim: 22.02.2018.

Acar, Kayhan, “2018: AB gerçeğiyle yüzleşmek”, *Deutsche Welle Türkçe*, <http://www.dw.com/tr/2018-ab-ger%C3%A7e%C4%9Fiyle-y%C3%BCzle%C5%9Fmek/a-41965583>, 29.12.2017, Erişim: 20.02.2018.

Akçadağ Alagöz, Emine, “Balkanlar'ın Güvenliğinde AB ve Türkiye Etkisi”, <http://www.bilgesam.org/incele/150/-balkanlarin-guvenliginde-ab-ve-turkiye-etkisi/#.Wo7Imqhl-Uk>, 21.01.2011, Erişim: 22.02.2018

“Almanya’da Merkel 4. Kez genel seçimi kazandı, AfD yüzde 13 oyla Meclis’e girdi, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41380859>, *BBC Türkçe*, 24.09.2017, Erişim: 22.08.2018.

“Almanya’da Müslümanlara yönelik şiddet artıyor”, *Deutsche Welle* Türkçe, <http://www.dw.com/tr/almanya-m%C3%BCsl%C3%BCmanlary%C3%B6nelik-%C5%9Fiddet-art%C4%B1yor/a-40144898>, 18.08.2017, Erişim: 20.02.2018.

“Almanya’da yabancılara “şiddet” raporu”, *Deutsche Welle*, <http://www.dw.com/tr/almanya-yabanc%C4%B1lara-%C5%9Fiddet-raporu/a-2527195>, 14.01.2004, Erişim: 20.02.2018

“Aşırı sağ partiler koltuğa oynuyor”, *Milliyet*, <http://www.milliyet.com.tr/asiri-sag-partiler-koltuga-oyunyor-siyaset-2474300/>, 25.06.2017, Erişim: 22.02.2018.

“Avrupa’da aşırı sağ nasıl yükseldi?”, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel-avrupada-asiri-sag-nasil-yukseldi>, 19.03.2017, Erişim: 22.02.2018.

“Avrupa’da yabancı düşmanlığı artıyor”, www.dw.com/tr/avrupada-yabanci-dusmanligi-artiyor/a-3440049, 26.06.2008, Erişim: 22.02.2018.

“Avrupa’nın aşırı sağ haritası”,

<http://www.dw.com/tr/avrupan%C4%B1n-a-%C5%9F%C4%B1r%C4%B1sa%C4%9F-haritas%C4%B1/a-19215638>, 26.04.2016, Erişim: 22.02.2018.

Avrupa’da İrkçılık Neden Yükseliyor?, *Yeni Hayat*, [www.yenihayat.de/2010/10/18/avrupa’da-irkcilik-neden-yukseliyor/](http://www.yenihayat.de/2010/10/18/avrupa-da-irkcilik-neden-yukseliyor/), 18.10.2010 (Erişim: 18.11.2016)

“Avrupa’da ırkçı şiddet yükselişte”, *Milli Gazete*,

<http://www.milligazete.com.tr/haber/1144182/avrupada-irkci-siddet-yukseliste>, 10.07.2010, Erişim: 20.02.2018.

“Avrupa’da İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığı Yükselişte”, www.haber7.com/avrupa/haber/983635-avrupada-irkcilik-ve-yabanci-dusmanligi-yukseliste, 30.01.2013, Erişim: 22.02.2018.

“Avrupa Birliği Karşıtlarından Seçim Zaferi”, *BBC Türkçe*, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/05/140525_avrupa_parlamentosu_secim, 26.05.2014, Erişim: 20.02.2018.

“Avrupa Müslümanlara ayrımcılık yapıyor”, *BBC Türkçe*, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/04/120424_amnesty_muslims, 24.04.2012, Erişim: 22.02.2018

Avrupa’da Müslümanlar: Ayrımcılık ve İslamofobi Raporu, *Avrupa İrkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi(EUMC)*, https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1936-EUMC-highlights-TR.pdf, 2006, Erişim: 21.02.2018.

“Avusturya’da Müslümanlara karşı yeni önlemler”,

<http://www.dunyabulteni.net/avrupa/355894/avusturyada-multecilere-karsi-yeni-onlemler>, 21.02.2016, Erişim: 22.02.2018.

“Can Geert Wilders be more than the Netherlands’ agitator-in-chief, *The Guardian*”, <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/08/can-geert-wilders-be-more-than-netherlands-far-right-agitator-in-chief>, 8 Mart 2017, Erişim: 22.08.2018.

“Danimarka’daki “karikatür krizi” çizerlerinden Füchsel öldü”

<http://aa.com.tr/tr/dunya/danimarkadaki-karikatur-krizi-cizerlerinden-fuchsel-oldu/741688>, 05.02.2017.

Donald Trump and the rise of anti-Muslim violence,

<https://www.theatlantic.com/politics/archive/2016/09/trump-muslims-islamophobia-hate-crime/500840/>, Clare Foran, 22 Sep. 2016, Erişim: 23.08.2017.

“Göçmen krizi: İtalya’dan limanlarını kapatma resti”, *BBC Türkçe*, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40438432>, 29.06.2017, Erişim: 21.02.2018.

Heillbrunner, Peter, “Avrupa’da yabancı düşmanlığı artıyor”, *Deutsche Welle*,

<http://www.dw.com/tr/avrupada-yabanc%C4%B1-d%C3%BC%C5%9Fmanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-art%C4%B1yor/a-3440049>, 26.06.2008, Erişim: 22.02.2018.

In Barcelona, a heartening rejection of Islamophobia, *Washington Post*,

https://www.washingtonpost.com/world/europe/in-barcelona-a-heartening-rejection-of-islamophobia/2017/08/20/dbee8954-852f-11e7-9e7a-20fa8d7a0db6_story.html?utm_term=.541ea886b14c, Erişim: 23.08.2017.

“Irak’ın işgalinde istihbarat yalanları”, *BBC Türkçe*,

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130318_irak_yalanlar, 18.03.2013.

Lizbon Antlaşması, T.C: Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/lizbon-antlasmasi.tr.mfa>, Erişim: 20.02.2018.

“Merkel: Almanya’da yabancı düşmanlığı potansiyeli var.”, *Hürriyet*, <http://www.hurriyet.com.tr/merkel-almanyada-yabanci-dusmanligi-potansiyeli-var-40222997>, 13.09.2016, Erişim: 21.02.2018.

“Muslim population in some EU countries could triple, says report”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/29/muslim-population-in-europe-could-more-than-double>, 29.11.2017, Erişim: 22.02.2018.

“Neo-nazilerin evinde 88 kişilik ölüm listesi”, <https://www.cnnturk.com/2011/dunya/11/17/neo.nazilerin.evinde.88.kisilik.olum.listesi/637068.0/index.html>, 17.11. 2011, Erişim: 20.02.2018.

Opinion: “The muslims are coming!” Why Islamophobia is dangerous, Imran Awan, July 31, 2017, <http://edition.cnn.com/2014/12/03/opinion/islamophobia-opinion/index.html>, erişim: 23.08.2017

Özkan, Yusuf, “Belçika Hükümeti: Çalışanlara başörtüsü yasağı ayrımcılık”, *BBC Türkçe*, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/06/160603_belcika_basortusu_ayrimcilik, 3 Haziran 2016, Erişim: 22.02.2018.

Rechtssache C-157/15 Achbita und Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding / G4S Secure Solutions, *CVRIA*,

https://curia.europa.eu/jcms/jcms/P_106320/de/?rec=RG&jur=C&anchor=201703C0085#201703C0085, Erişim: 22.02.2018.

“23 Kasım 1992: Mölln Faciası”, *Göç Vakfı*, <http://gocvakfi.org/23-kasim-1992/>, 23 Kasım 2016, Erişim: 20.02.2018.

Tolun, Ayça, “Solingen’in yirminci yılında “Almanya”da göçmen olmak”, *BBC Türkçe*, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/05/130528_solingen, 29 Mayıs 2013, Erişim: 20.02.2018.

Yücel, Sümeyra Yıldız, Avrupa’nın Mültecilerle İmtihanı, www.setav.org.tr, Kasım 2017, Sayı 221